

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ
ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ЇХ НАПИСАННЯ**

З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ»**

**Харків
2023**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ
ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ЇХ НАПИСАННЯ**

З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

для студентів II курсу денної форми навчання
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 08 «Право»
спеціальності 081 «Право»

Харків
2023

Тематика курсових робіт та методичні рекомендації до їх написання з навчальної дисципліни «Конституційне право України» для студентів II курсу денної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» / уклад. Т. М. Слінько, Л.К. Байрачна, І.І. Дахова та ін. - Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2023. 112 с.

У к л а д а ч і : Слінько Тетяна Миколаївна,
Байрачна Лариса Кімівна,
Дахова Ірина Іванівна,
Ковтун Віталій Іванович,
Летнянчин Любомир Іванович,
Мохончук Богдан Сергійович,
Романюк Павло Віталійович ,
Ткаченко Євген Володимирович

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Університету (протокол № 8 від 14.09.2023 р.)*

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2021

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Конституційне право – провідна галузь правової системи України, роль якої суттєво зростає на сучасному етапі суспільних перетворень. Пояснюється це тим, що з кожним роком науці конституційного права доводиться вирішувати все більш широкий комплекс проблем державотворчого процесу. З огляду на це написання курсових робіт з актуальних питань конституційного права України допомагає сформувати у студентів демократичну свідомість, розуміння тенденцій розвитку конституційного процесу у країні на сучасному етапі.

Тематика робіт охоплює головні теми навчального курсу і актуальні проблеми розвитку сучасного державотворчого процесу. Студент вільно обирає тему курсової роботи. До кожної теми дається план, методичні рекомендації й література. Студент на власний розсуд може користуватися додатковою літературою і відповідними літературними і нормативними джерелами. Разом із тим бажано користуватися підручниками і навчальними посібниками з конституційного права України, виданими авторським колективом кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також коментарем до Конституції України.

Виконання курсової роботи передбачає такі етапи:

– запис на курсову роботу здійснюється студентами через портал автоматизованої системи управління (АСУ) навчальним процесом (<https://acs.nlu.edu.ua/time-table/teacher?type=0>) не пізніше 15-го жовтня поточного навчального року.

– закріплення студентів за кафедрою із вказівкою навчальних дисциплін оформлюється розпорядженням директора/декана інституту/факультету не пізніше 1-го листопада поточного навчального року.

– студенти, які вступили на навчання пізніше цієї дати, або були поновлені (переведені), здійснюють запис на курсову роботу безпосередньо через дирекцію/деканат інституту/факультету. Закріплення таких студентів за курсовими

роботами здійснюється одночасно із закріпленням їх за академічними групами.

- вибір теми курсової роботи (студент обирає із запропонованих кафедрою або власну, яка відповідає його особистим науковим інтересам, попередньо узгоджена з викладачем);

- вивчення навчальної літератури, законодавства, коментарів та ін.;

- реферування літературних джерел, що стосуються теми курсової роботи;

- вивчення матеріалів юридичної практики, які відповідають обраній темі;

- подання керівнику курсової роботи, обговорення першого варіанта роботи, доопрацювання і завершення курсової роботи й подання її на кафедру.

Курсова робота надсилається в електронному вигляді на електронну адресу кафедри з доменним ім'ям @plu.edu.ua не пізніше ніж за два тижні до завершення навчального семестру. Кафедра забезпечує своєчасний облік, перевірку курсових робіт на рівень унікальності текстів, передачу рецензентам надісланих робіт та результатів перевірки на унікальність (звіти подібності). Особливості перевірки курсових робіт на рівень унікальності регулюються окремим положенням.

Керівництво курсовою роботою студентів (курсантів) денної форми може здійснюватися викладачем, який закріплений за академічною групою лектором, або тим, який проводить практичні заняття. За рішенням завідувача кафедри керівництво курсовою роботою може здійснювати інший викладач.

Кафедра формує репозитарій курсових робіт студентів (курсантів), виконаних на кафедрі. Такий ресурс має формуватися із систематизацією за навчальними роками, інститутом/факультетом і прізвиськом студента (курсанта);

Захист курсової роботи

Захист курсової роботи студентів (курсантів) денної форми відбувається відповідно до розкладу на останньому тижні

навчального семестру, а студентів заочної форми – згідно з розкладом основної сесії.

Загальними вимогами до курсової роботи є чіткість і логічна послідовність викладення матеріалу, переконливість аргументації, лаконічність і точність формулювань, конкретність подання основних результатів, обґрунтованість особистих висновків.

Курсова робота повинна являти собою системне, повне висвітлення обраної теми на основі наукових, нормативних джерел і вивченої правозастосовної практики. Важливо, щоб тема була розкрита всебічно. При написанні роботи необхідно використовувати приклади з практики державотворчого процесу. Питання необхідно розкривати, аналізуючи положення чинної Конституції України (з урахуванням змін і доповнень до неї). Студент має висловити власне ставлення до відповідних фактів, подій, до ідей і пропозицій, які є в рекомендованій літературі та в періодичних наукових виданнях.

Захисту курсової роботи передують її рецензування. Рецензент зобов'язаний не пізніше ніж за три дні до дня захисту надати рецензію комісії та студентові із висновком про відповідність роботи вимогам Положення про курсові роботи в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, можливості її допуску до захисту і кількості балів за результатами рецензування.

Рецензія на курсову роботу є її невід'ємною частиною і заповнюється в електронному виді рецензентом на другій сторінці курсової роботи. У ній, як правило, вказується: ступінь розкриття обраної теми, відповідність плану роботи, рівень самостійності проведеного дослідження, повнота й комплексність використаних джерел, наявність власних висновків, недоліки, що містяться в роботі. Рецензент також може поставити запитання уточнюючого характеру, відповіді на які повинен надати студент (курсант) під час захисту.

Робота, яка отримала негативну рецензію, повертається студентові (курсанту) для доопрацювання із зазначення наявних недоліків.

Форма контролю захисту курсових робіт встановлюється розпорядженням відповідного проректора згідно з розподілом обов'язків.

Критерії оцінювання курсових робіт *визначаються окремими положеннями, що затверджуються кафедрою*. Під час захисту студенту можуть ставитися запитання за темою курсової роботи. Оцінювання здійснюється за національною чотирибальною шкалою. Оцінка залежить від повноти викладу і розкриття теми, репрезентативності використаних джерел, дотримання граматичних правил української мови, виконання вимог до оформлення роботи, а також результатів усного захисту курсової роботи.

По завершенню захисту комісія вносить до відомості обліку успішності загальний бал, як суму балів за результатами рецензування та захисту.

У разі незадовільної оцінки за результатами захисту робота повертається. Повторний захист курсової роботи призначається відповідно до розкладу ліквідації академічних заборгованостей.

Критерії оцінювання курсової роботи з дисципліни «Конституційне право України»:

Вид контролю	Кількість балів	Критерії (за кожною з оцінок)
Захист курсової роботи	Мах 90–100	1. Всебічне, систематичне і глибоке знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, вільне володіння матеріалом, вміння самостійно й творчо мислити, знаходити, узагальнювати, аналізувати матеріал, робити самостійні теоретичні й практичні висновки. Вміння орієнтуватися в основних наукових доктринах і концепціях дисципліни. 2. Засвоєння основної та додаткової літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань із дисципліни й використання

	отриманих знань у практичній роботі.
80–89	<p>1. Повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. У роботі розкрито основні положення теми, але є деякі неточності у викладанні матеріалу, теоретичні положення недостатньо підкріплено фактичними даними.</p> <p>2. Засвоєння основної літератури й знайомство з додатковою літературою, рекомендованою кафедрою.</p> <p>3. Здатність до самостійного поповнення знань із дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.</p>
75–79	<p>1. Достатньо повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, основні положення теми розкрито, але деякі питання висвітлено неповно. Студент добре володіє матеріалом, але відсутня творчість і самостійність у дослідженні.</p> <p>2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої кафедрою.</p> <p>3. Здатність до самостійного поповнення знань із дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.</p>
70–74	<p>1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією. Основні теоретичні питання висвітлено поверхнево, відсутні висновки або висновки не мають самостійного характеру; студент слабо володіє матеріалом.</p> <p>2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої кафедрою.</p> <p>3. Помилки й суттєві неточності у відповіді на іспиті за наявності знань для їх самостійного усунення або за допомогою викладача.</p>
60–69	<p>1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, поверхневе, у роботі відсутні висновки або</p>

		<p>вони не мають самостійного характеру; студент слабко володіє матеріалом.</p> <p>2. Ознайомлення з основною літературою, рекомендованою кафедрою.</p> <p>3. Помилки у відповіді за наявності знань для усунення найсуттєвіших помилок за допомогою викладача.</p>
	35–59	<p>1. Прогалини в знаннях з певних частин основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. Основні положення теми висвітлено поверхнево, з великою кількістю помилок; немає висновків; студент не володіє матеріалом роботи.</p> <p>2. Наявність помилок у відповіді при захисті.</p>
	Min 0–34	<p>1. Відсутність знань значної частини основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни.</p> <p>2. Неможливість продовжити навчання або здійснювати професійну діяльність без проходження повторного курсу з цієї дисципліни.</p>

Підсумкова оцінка захисту курсової роботи з дисципліни «Конституційне право України» виставляється в залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НЮУ ім. Ярослава Мудрого
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	зараховано	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками		80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків		70 – 74
E	Достатньо – виконання задовільняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	не зараховано	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		0 – 34

Структура курсової роботи має відповідати плану і складатися з титульного листа, вступу, основної частини (що містить декілька розділів), висновків, списку використаних джерел. Курсова робота може включати додатки, допоміжний матеріал.

Вимоги до оформлення курсової роботи.

Курсова робота за обсягом має бути не менше ніж один друкований аркуш. Текст набирають у редакторі Microsoft Word шрифтом Times New Roman (14 пунктів) через 1,5 інтервали.

Посилання і список використаних джерел оформлюються відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Титульний аркуш курсової роботи формується за зразком (додається).

Для акцентування уваги на певних термінах, важливих моментах, узагальненнях, висновках можна використовувати шрифти різної гарнітури (напівжирний, курсив), підкреслювання тощо.

Усі сторінки (крім титульного листа) мають бути пронумеровані знизу по центру. При цьому першою сторінкою є титульний лист, який включається до загальної нумерації сторінок курсової роботи. Текст друкується з дотриманням таких розмірів полів: верхнього і нижнього – 2 см, лівого – 3 см, правого – 1 см.

Посилання на джерела, матеріали яких були використані при написанні курсової роботи, є обов'язковим. У разі цитування необхідно додержуватися орфографічних правил прямої мови.

Список використаних джерел слід наводити в кінці курсової роботи в порядку появи відповідних посилань. При оформленні списку літератури слід дотримуватися вимог розробленого у 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

У тексті курсової роботи посилання на використані джерела слід вказувати порядковим номером, виділеним двома квадратними дужками, згідно з переліком джерел (позиція

цитованого видання у списку літератури, сторінка, наприклад, [16, с. 17]). Список літератури оформляється під назвою «Література».

Запобігання плагіату.

Навмисне відтворення (повністю або частково) у курсовій роботі чужого твору, опублікованого на паперовому або офіційно оприлюдненого на електронному носії, в Інтернет-мережі, без посилання на автора вважається академічним плагіатом і не підлягає оцінюванню.

ЗРАЗОК ТИТУЛЬНОГО АРКУШУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Додаток до Положення про курсові роботи в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

кафедра _____

КУРСОВА РОБОТА

тема: _____

(назва навчальної дисципліни) _____

студента (ки) (курсанта (ки)) ___ курсу групи
(назва інституту/факультету)

ПІБ КЕРІВНИК: _____

м. Харків
_____ рік

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

П л а н

1. Ідея обмеженого правління як політико-правова доктрина.
2. Зародження перших конституцій.
3. Формування й розвиток американського й європейського конституціоналізму, їх характерні риси.
4. Поняття й система сучасного конституціоналізму.

При розкритті першого питання необхідно дати визначення ідеї обмеженого правління як політико-правової доктрини, вказати її особливості та коротко розкрити структурні елементи.

У другому питанні слід зробити історичний екскурс ухвалення перших конституцій світу у XVIII ст. (Конституція Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 р. я Конституції США від 17 вересня 1787 р., Конституція Польщі від 3 травня 1791 р., Конституція Франції 3 вересня 1791 р.). Розкрити основні положення перших конституцій, прослідкувати їх долю.

Розкриваючи третє питання, необхідно вказати на особливості формування американського та європейського конституціоналізму. Проаналізувати конституції та біллі окремих штатів, які проголосили Декларацію незалежності (1776 р.) та її найважливіші конституційні засади, у тому числі невід'ємні природні права людей, основні принципи Конституції США 1787, політичну боротьбу «федералістів» і «антифедералістів». Європейський конституціоналізм дослідити як взаємопов'язаний комплекс різноманітних компонентів, проаналізувати конвенційні права і свободи в європейському правовому просторі, їхню конституційну природу.

У четвертому питанні слід дати визначення категорії «конституціоналізм» його складові елементи, надати змістовно-структурну характеристику сучасного українського конституціоналізму. Визначити основні напрямки конституційного реформування в Україні, зокрема,

конституційно-правового забезпечення політичної реформи в умовах становлення та розвитку сучасного українського конституціоналізму.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. пер. з англ. Р. Семківа. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. 385 с.

Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. К.: Україна. 1999.

Бондар М. Європейський конституціоналізм в аспекті співвідношення національної конституційної і конвенційної юрисдикцій. *Вісник Конституційного Суду України* № 4–5/2011. С. 114-121.

Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: право, 2018. – 384 с.

Бориславська О.М. Формування європейської моделі конституціоналізму: від ідеї до конституційної системи правління. *Часопис Київського університету права*. 2018/1. с. 65-70. URL:

file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/Chkup_2018_1_16.pdf

Зінченко В.В., Англо-американська модель права та конституціоналізму як інтегративна традиція і вагоме джерело нормативних цінностей сучасної міжнародної правової системи і демократії. URL:

file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/uazt_2013_3_10.pdf

Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Перші Конституції світу як видатні пам'ятки конституційно-правової думки та державотворення. *Держава та регіони*. Серія: Право 2018 р., № 4 (62) С. 35-41.

Крусян А. Р., Політико-правові цінності сучасного українського конституціоналізму (в контексті аксіологічного

виміру конституційного права) URL:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/986/Krusian%20politiko-prav.pdf?sequence=1>

Охотнікова О. М. Фоміна Н.-А. Б. Деякі аспекти сучасного конституціоналізму в провідних країнах світу. International scientific and practical conference. С. 112-116 .

file:///D:/Загрузки/ 71-Chapter%20Manuscript-3895-1-10-20201117.pdf

Процюк І. В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління. Монографія. Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". Х. : Право. 2012. 583 с.

Речицький В. Политический предмет конституции. Киев: Дух и Литера, 2012. 728 с.

Речицький В. Політична філософія Вацлава Гавела та роль нюансів у конституційних парадигмах. Критика, № 7-8, 2020. С. 2-13.

Речицький В. Політичний світогляд Вацлава Гавела в контексті конституційного праворозуміння. *Філософія права і загальна теорія права*, № 1. 2020. С. 87-109

Речицький В. У нашій Конституції немає категорії свободи. Досі не розуміємо її глибинного змісту. *Країна*, 24 червня 2021 р. с. 21-24.

Речицький В. Ірраціональний конституціоналізм. *Критика*, № 3-4, 2021. с. 3-11

Савчин М. В. Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 111-120.

Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У. 2018. 440 с. .

Тищик Б. З історії становлення американського конституціоналізму. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2014. Випуск 60. С. 134–145.

Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

Górski G. Historia ustrojów państw. G. Górski, S. Salmonowicz. Warszawa: Wyd. praw. Lexis Nexis, 2001

Тема 2. СУБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

П л а н

1. Поняття конституційно-правових відносин, їх структура
2. Поняття та види суб'єктів конституційно-правових відносин
3. Особливості суб'єктів конституційно-правових відносин
4. Український народ як суб'єкт конституційно-правових відносин

При розкритті першого питання необхідно дати визначення конституційно-правових відносин, вказати їх особливості та коротко розкрити елементи цих відносин.

У другому питанні слід надати поняття суб'єктів конституційно-правових відносин, перелічити їх та дати загальну характеристику. Особливу увагу приділити проблемі співвідношення понять "суб'єкт конституційного права" та "суб'єкт конституційних відносин". Проаналізувати основні доктринальні визначення суб'єкта конституційних відносин, на основі яких запропоновано його власне визначення.

Розкриваючи третє питання, необхідно вказати на особливості суб'єктного складу конституційно-правових відносин, позначити юридичні властивості суб'єкта конституційно-правових відносин, проаналізувати його внутрішню побудову (структурні елементи): правосуб'єктність; систему прав, обов'язків і законних інтересів; систему гарантій прав і обов'язків суб'єктів права; їх юридичну відповідальність.

У четвертому питанні слід дати визначення категорії «народ», вказати на її співвідношення з поняттями «населення», «нація», розглянути правосуб'єктність Українського народу. Дослідити поняття «Український народ» у різних за змістовним наповненням значеннях, а саме: як суб'єкт права на

самовизначення, як загальну кількість громадян України, як загальну кількість виборців тощо.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Барабаш Ю. Г. Народ і нація як суб'єкти конституційного права. Конституційний процес в Україні: здобутки та проблеми : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 25–26 червня 2009 р.). Харків : Право, 2009. –С. 27–34.

Берченко Г.В. Народ і нація: конституційна парадигма. Конституція як основа розвитку правової системи : VIII Тодиків. читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (2-3 жовт. 2015 р.). Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Права людини. 2015. С. 104-105.

Берченко Г.В. Українська нація як політичний суб'єкт та її роль у формуванні громадянського суспільства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. Луганськ. 2011. Вип. 1. С. 89-95.

Данилюк Ю. Визначення поняття суб'єктів конституційних правовідносин. *Юридична Україна*. 2008. № 5. С. 28-31

Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти. Харків. Фоліо. 2003. 240 с

Корчак В. М. Правосуб'єктність українського народу як особливого суб'єкта конституційно-правових відносин. Науково-інформаційний вісник. *Право*. 2014. №10. С. 118-124.

Корчак В. М. Народ як суб'єкт конституційно-правових відносин URL:

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1465/Aktual_prob1_v_doslid_molod_vchen_2014.pdf?sequence=1#page=116

Неліна Н. Проблеми визначення конституційноправового статусу українського народу. *Юридична Україна*. 2013. №1. С. 29-33

Неверова, С.А. Питання доктринального і нормативного визначення поняття "Український народ". Реформування

правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18-19 травня 2017 р. Суми: СумДУ. 2017. Ч.1. С. 75-78.

Сідак М. В., Белов Д. М. Конституційно-правові відносини в умовах трансформації конституціоналізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право Ужгород : Гельветика, 2012. Вип. 19. №Ч.1. С. 142–145

Третяк О.П. Поняття та ознаки об'єктів конституційно-правових відносин // *Вісник Запорізького державного університету*. 2004. № 1. С. 78-84.

Третяк О.П. Співвідношення дефініцій "об'єкт конституційно-правових відносин" та "об'єкт конституційного права". *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. Вип. 28: Зб. наук. пр. К.: Ін-т держави і права НАН України. 2005. С. 269-275.

Федоренко В. Л. Суб'єкти конституційно-правових відносин в Україні та їх система. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 4. С. 27-34.

Шаповал В. Суб'єкти конституційного права України: постановка проблем теоретичного визначення. *Право України*. 2000. № 8. С. 21-24.

Тема 3. ДЖЕРЕЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

П л а н

1. Поняття джерел конституційного права як галузі права
2. Види джерел конституційного права
3. Конституція держави як основне джерело конституційного права
4. Загальна характеристика джерел конституційного права України

У першому питанні слід визначити поняття джерела права, надати визначення джерел конституційного права як галузі права, вказати місце і значення джерел конституційного права України в національно-правовій системі на сучасному етапі становлення української державності.

При розкритті другого питання необхідно навести класифікацію джерел конституційного права за різними ознаками. Надати стисло характеристику таким джерелам права як - нормативно-правові акти державних органів і органів місцевого самоврядування, договори (міжнародні та внутрішньодержавні), загальновизнані принципи міжнародного права, рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, державно-правові звичаї та правові доктрини.

У третьому питанні слід дати характеристику Основного Закону як фундаментального джерела конституційного права України. Розкрити правову природу, юридичні властивості Конституції України як основного джерела конституційного права України, її місце і роль у системі джерел конституційного права України.

Четверте питання необхідно присвятити характеристиці інших джерел: законів, міжнародно-правових договорів України, підзаконних нормативних актів. Особливу увагу слід приділити такому виду джерел конституційного права, як рішення Конституційного Суду України. Обґрунтувати і довести, що система джерел конституційного права України характеризується

такими рисами: провідною роллю Конституції України; багатоманітністю і видовим розмаїттям; ієрархічною побудовою; пріоритетом закону; динамічністю; інтегративністю; оптимізацією співвідношення міжнародного і національного права.

Нормативні акти та література

Берченко Г.В. Поняття закону в теорії права . Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку : Зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (27.01-30.01.2007 р., м. Косів Івано-Франк. обл.). Вип. 8. К.: Б. в., 2007. С. 74-76.

Васильченко О. П. Джерела конституційного права України (системно функціональний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ. 2007. 19 с.

Джерела конституційного права України. Монографія. відп. ред. Ю. С. Шемшученко; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Наук. думка, 2010. 711 с.

Долженков О.О. Природне право як джерело національного права України // *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. №1. С. 28-29

Корчевна Л. О. Проблема різноджерельного права: дослід порівняльного правознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ. 2005. 36 с.

Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 Конституційне право; муніципальне право. Х. : Б. в., 2009. 20 с.

Назаренко О. А. Міжнародні договори України в системі джерел конституційного права України : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 Конституційне право . Київ : Б. в., 2006. 20 с.

Петришин О. Судова практика як джерело права в Україні: проблеми теорії . *Право України*. 2016. № 10. С. 20-27.

Погорілко В., Федоренко В. Джерела права України (загальна теорія джерел конституційного права). *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1(28). С. 46-54

Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Класифікація джерел конституційного права України. *Часопис Київського університету права України*. 2002. №1. С. 27-32.

Сав'як О. В. Правовий звичай у системі джерел конституційного права України : автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 Конституційне право. Київ: Б. в., 2008. 20 с.

Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52. .

Слінько Т.М., Ткаченко Є.В. Право у сучасному політичному житті України. Монографія. Розділ «Право конституційної держави і критерій конституційності актів державних органів». Наукове видання. К. Логос. 2020. 390 с.

Слінько Т. М., Щербанюк О. В. Конституційна доктрина й доктрина судового прецеденту в конституційній юрисдикційній практиці (підрозділ 2.7. монографії). *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку : монографія / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В. А. Журавель (заст. голови редкол.), Н. С. Кузнєцова (заст. голови редкол.) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. 680 с. С. 215–230*

Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционное право Украины. Учебное пособие. Харьков: Райдер. 2003. 292 с.

Терлецький Д.С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні . Монографія. Одес. нац. юрид. акад. Одеса : Фенікс, 2009. 232 с.

Цоклан В. І. Система сучасних джерел конституційного права України: Монографія . В. І. Цоклан, В. Л. Федоренко; за ред. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К. 2009. 400 с.

Шаповал В. Джерела конституційного права України: питання теорії та практики. В. Шаповал. *Право України*. 2014. № 9. С. 155–170.

Тема 4. ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ, ЇЇ ЮРИДИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

П л а н

1. Конституція як результат розвитку громадянського суспільства.
2. Поняття та загальна характеристика принципів конституції
3. Поняття та загальна характеристика функцій конституції
4. Поняття юридичних властивостей конституції, характеристика притаманних конституції ознак

У першому питанні необхідно розкрити чому конституцію можна вважати результатом розвитку громадянського суспільства, як вона приймається, що проголошує, її головне соціальне призначення, яким чином закріплює співвідношення індивідуальної свободи та державної влади.

У другому питанні необхідно дослідити поняття конституції, обґрунтувати специфіку Конституції України як нормативно-правового акту; дати визначення принципів конституції та здійснити їх класифікацію. Навести приклади кожного виду принципів конституції з практики конституційного регулювання України та інших держав світу.

Розкриваючи третє питання, необхідно визначити поняття функцій конституції, показати, яким чином через функції конституції проявляється її соціальне призначення, встановити в чому полягає соціальне призначення конституції, вказати, які з функцій конституції притаманні лише їй, а які властиві також і законам.

При розкритті четвертого питання слід визначити поняття юридичних властивостей конституції, охарактеризувати формально-юридичні властивості Конституції України як основного джерела конституційного права України; встановити, чи можуть частково співпадати юридичні властивості конституції і законів. Охарактеризувати кожен із ознак конституції.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Байрачна Л.К. Конституція як інструмент легітимації державної влади. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. №4. том 1. С.41-46.

Барабаш Ю.Г., Летнянчин Л.І. Офіційна конституційна доктрина України: генеза та сучасний стан. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* : монографія / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В.А. Журавель (заст. голови редкол.), Н. С. Кузнецова (заст. голови редкол.) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право, 2021. С. 115 – 137

Берченко Г.В. Попередній контроль за змінами Конституції: юридичні позиції Конституційного Суду України. *Право і суспільство*. № 6-1. 2019. С. 9-16

Берченко Г.В. Установча влада і набуття чинності Конституцією України. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2020. № 4. С. 20-28

Берченко Г.В. Конституція і основний закон: співвідношення. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. С. 25-29

Берченко Г.В. Декларація про державний суверенітет України і Акт проголошення незалежності в аспекті доктрини конституційного блоку. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 24-30

Берченко Г.В. Політичний популізм і установча влада народу. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 3. С. 7-11

Берченко Г.В. Преамбула конституції: юридична природа та практика внесення змін. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 5 (34). С. 44-48

Берченко Г.В. Конституція як основний закон: проблеми теорії і практики. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 39-46

Колісник В. П. Принципи Конституції України та проблеми подолання наслідків глобальної кризи (деякі плебсологічні погляди). Плебсологічна оцінка сучасної світової фінансово-економічної кризи і завдань стратегічного менеджменту: матеріали другої всеукр. наук.-практ. конф. (24 квіт. 2009 р.) К.: ВПЦ "Київський ун-т", 2009. С. 64-66

Летнянчин Л.І. Пряма дія норм Конституції України: від принципу – до практичного застосування». *Вісник Національної академії правових наук України* : зб. наук. пр. Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2017. №4 (91). С. 115-127.

Летнянчин Л. І. Офіційна конституційна доктрина Конституції України. Конституційний дизайн: від макро до мікро рівня. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (19 червня 2020 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини»», 2020. С. 70 – 72

Матат А. Принципи у конституційному праві: загальнотеоретичний аспект Український часопис конституційного права. 2017. № 4. С.51-57.

Погорілко В., Федоренко В. Поняття та юридичні властивості Конституції України. *Право України*. 2006. №11. С. 4-10.

Реалізація основних принципів Конституції України і конституційних прав громадян (червень 2021р.). Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/realizatsiia-osnovnykh-pryntsyviv-konstytutsii-ukrainy-i-konstytutsiinykh-prav-gromadian-cherven-2021r>

Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків: Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. 264 с.

Савенко М. Д. Принципи Конституції. Наукові записки. Т. 53. Юридичні науки. К.: Вид. Дім "Києво-Могилян. акад.", 2006. С. 13-16

Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

Савчин М. Конституційні принципи та їх інтерпретація. Право України. 2017. №7. С. 30-38.

Сінкевич О.В. Основні напрямки дослідження функцій і функціонування конституційного права (до постановки проблеми). Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дидоренка. 2016. № 2. С. 29–36.

Сінкевич О.В. Функції держави та функції галузі конституційного права України (економічна та політична функції). *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 56-61.

Скрипнюк О. Поняття функцій конституції та теоретико-методологічні проблеми їх класифікації. *Право України*. 2006. № 2. С.21-26.

Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України . Монографія. Академія правових наук України. Київ : Акад. Правових наук України, 2005. 168 с.

Слінько Т.М. Чи може офіційне тлумачення компенсувати органічні недоліки Основного Закону? : збірник матеріалів і тез Міжнародної онлайн-конференції «Взаємні здобутки Європейської Комісії „За демократію через право“ і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві» (Київ, 25 червня 2020 року) / Київ : ВАІТЕ, 2020. С. 138-142 (0,4 друк. арк.)

Слінько Т.М. Конституція України як основа державотворчого процесу. *Історія державотворчих процесів в Україні і зарубіжних країнах (до 30-ї річниці незалежності України та 25-річчя Конституції України)* : матеріали круглого столу, м. Харків, 27 трав. 2021р. Харків: ФОП Бровін О.В., 2021. 154 с.

Совгиря О. В. Конституційне право України . Навч. посіб. О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 632 с.

Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики: Монография. Х.: Факт, 2000. 607 с.

Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика : монографія. Харків : Друкарня МАДРИД, 2012. 196 с.

Федоренко В.Л. Поняття та сутнісні ознаки Конституції України . Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України: Зб. наук. праць / В.Л. Федоренко; за ред. і з передмов. академ. О.В. Скрипнюка. К.: Видавництво Ліра-К, 2013. 190 с.

Тема 5. ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ ТА ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

П л а н

1. Місце Конституції України в системі джерел українського конституційного права
2. Основні способи прийняття та внесення змін до конституцій (порівняльний аспект)
3. Порядок прийняття Конституції України та внесення змін до неї.
4. Конституційний Суд України в механізмі внесення змін до Основного Закону України.

При написанні курсової роботи слід виходити з того, що особливості прийняття та внесення змін до Конституції України визначаються загальним призначенням такого джерела права, як Конституція. Норми Конституції характеризуються підвищеним рівнем стабільності та захисту. Отже, суб'єктом прийняття Конституції може бути як національний парламент, так і народ країни.

Розкриваючи друге питання, доцільно навести порівняльний аналіз найбільш поширених способів прийняття Основного Закону та внесення до нього змін.

Дослідження третього питання потребує всебічного аналізу порядку прийняття Конституції України та внесення змін до неї, аналізу Розділу XIII Конституції України.

При висвітленні останнього питання слід проаналізувати можливі способи та процедури прийняття нової Конституції України, спираючись на юридичні позиції Конституційного Суду України. Варто також врахувати досвід внесення змін до Конституції України в рамках конституційних реформ.

Нормативні акти та література

Барабаш Ю. Г. Опыт конституционного реформирования в Украине: в поисках европейского идеала. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2014. № 1. С. 22-33.

Висновок Конституційного Суду України від 30 січня 2016 року №р. 1-в/2016 (за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України), справа № 1-15/2016 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16#Text>

Висновок Конституційного Суду України від 30 січня 2016 року №р. 2-в/2016 (за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України), справа № 1-22/2016 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-16#Text>

Кампо В. Овчаренко В. Деякі теоретичні проблеми конституційного контролю за додержанням парламентом процедури внесення змін до Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 3. С. 64-76.

Мыщак, И.М. Проблемные аспекты законопроекта о внесении изменений в Конституцию Украины (о децентрализации). *Научные труды Института законодательства Верховной Рады Украины*. 2020. №1. С. 60-67.

Колісник В. П. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.

Речицький В.В. Конституційне АБВ. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2016. 408 с.

Речицький В. Критичні зауваження до проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо територіального устрою та місцевого самоврядування)". Права людини: інформ. бюл. Харк. правозахис. групи . 2015. № 23(16-31 серпня). С. 2

Речицький В. Меморандум з приводу розробки законопроекту про внесення змін та доповнень до Розділу II чинної Конституції України, підготовленого Робочою групою Конституційної Комісії станом на 15 липня 2015 року. Права людини: інформ. бюл. Харк. правозахис. групи. 2015. №22. С. 2-5.

Речицький В.В. Неформальний конституціоналізм. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018. 356 с.

Речицький В.В. Український конституційний процес у 2014 році. *Часопис Критика*. 2015. Число 11-12. С.205-206 URL: <http://krytyka.com/ua/articles/ukrayinskyy-konstytutsiynyy-protses-u-2014-rotsi>

Речицький В.В. Юридичний коментар до поточних конституційних трансформацій в Україні. Інформаційний портал «Права людини в Україні». Харківська правозахисна група. URL <http://www.khpg.org/index.php?do=print&id=1396610063>.

Рішення Конституційного Суду України від 16 червня 2008 р. № 6-рп/2008 (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі). *Вісник Конституц. Суду України*. 2008. №3. С. 15.

Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2008 р. № 12-рп/2008 (справа про повноваження Конституційного Суду України). *Офіц. Вісник України*. 2008. №52. С. 17-42

Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). *Вісник Конституц. Суду України*. 2010. № 5. С. 36

Рішення Конституційного Суду України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України. *Вісник Конституц. Суду України*. 2016. № 6. С. 9 – 18. (Додатково дивись окремі думки судів КСУ до цього Рішення).

Рішення Конституційного Суду України від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018 у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум». *Вісник Конституц. Суду України*. 2018. № 3. С. 94 – 108. (Додатково дивись окремі думки судів КСУ до цього Рішення).

Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)" (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-r2022.pdf>

Савчин М. Конституційна реформа та правосуддя. *Юридичний вісник України*. 2015. № 36 (12-18 вересня). С. 6-7

Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

Стрижак А. А. Установча влада: основні критерії легітимності внесення змін до Конституції України: Наук. Вид. Київ : Логос, 2013. 132 с.

Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харьков: Факт, 2000. 607 с.

Тодыка Ю. Н. Конституция Украины - Основной Закон государства и общества. Харквa : Факт. 382 с.

Юхновський І. Україні потрібна нова Конституція : частина 2. Місцеве самоврядування. *Дзеркало тижня*. 2015. № 9 (14-20 березня).С. 4.

Шайо Андраш. Конституция свободы : введение в юридический конституционализм / А. Шайо, Р. Уитц ; пер. с англ. Д. В. Сичинавы и Е. А. Захаровой. – Москва : Ин-т права и публич. политики, 2021. – хviii, 580 с.

Тема 6. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСОБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ З БОКУ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

П л а н

1. Поняття захисту (охорони) Конституції України.
2. Форми захисту (охорони) Конституції України.
3. Захист (охорона) Основного Закону України державними інституціями.
4. Концепція «войовничої демократії» в сучасних політико-правових реаліях України.

В роботі необхідно розкрити природу та особливості охорони Конституції України як з боку держави, так і з боку суспільства, дати визначення механізму правової охорони Основного Закону, охарактеризувати його елементний склад.

При написанні роботи слід звернути увагу на співвідношення понять «правова охорона» та «правовий захист» Конституції. Необхідно довести, що правова охорона Конституції являє собою систему заходів, спрямованих на запобігання порушенню конституційних норм, а мета заходів захисту полягає у відновленні порушених конституційних приписів.

Особливу увагу при характеристиці охорони Конституції державними інституціями треба приділити Президенту України, Конституційному Суду України та Верховній Раді України.

Важливо зупинитися на особливостях концепції «войовничої демократії» в сучасних політико-правових реаліях України

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Байрачна Л. К. Конституційна аксіологія як соціокультурний феномен. Ужгородський національний університет. «Конституційно-правові академічні студії». 2018. № 2. С.97-105.

Байрачна Л. К. Конституційні цінності в умовах демократичного транзиту *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2019. - випуск 1. - С. 11-17.

Берченко Г.В. Громадянське суспільство в Україні (конституційні аспекти): монографія. Х.: Юрайт, 2014. – 208 с.

Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право, 2018. 384 с.

Веніславський Ф. В. Правова охорона Конституції як передумова стабільності конституційного ладу України: теоретичні аспекти. *Вісник Чернівецьк. ун-ту*. 2008. Вип. 478.С. 41-47.

Городовенко В. Конституційний Суд України як єдиний орган захисту Конституції України. Новий шлях до права : колективна монографія / Національна академія правових наук України; керівник авт. кол. А. О. Селіванов. Київ : Логос, 2021. С. 67-79.

Івановська А. М. Конституційний контроль: теорія та практика реалізації: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 558 с.

Конституційне право України : підручник / [Т. М. Слінько, Л.І. Летнянчин, Ф.В. Веніславський та ін.]; за заг ред. Т. М. Слінько. – Харків : Право, 2020. С. 51 – 55.

Кушніренко О. Г. Доктрина «войовничої» демократії в діяльності Конституційного Суду України. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. - Чернівці: 2021. С. 307-309.

Константий О. В. Суд загальної юрисдикції як суб'єкт правової охорони Конституції України. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 7. С. 38-41

Корейка І. В. Поняття та елементи системи органів правової охорони Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. №1. С. 84-89

Рабінович П. Охорона Конституції України засобами конституційного судочинства. *Право України*. 2011. № 6. С. 105-112.

Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відпоідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 5. С. 19 – 31.

Окрема думка судді Конституційного Суду України Колісника В. П. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відпоідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 5. С. 32 – 54.

Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутаів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15-1, 26 Закону України «Про кінематографію». *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 6.

Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції. Ужгород: Поліграфцентр Ліра», 2009. 372 с.

Селіванов А. О. Доктрина "Охорони Конституції України" в період активних політичних задумів про її реформування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 1. С. 75-81

Тацій В. Я., Грошевой Ю.М. Правові засоби охорони Конституції України / упоряд.: О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків: Право, 2011. С. 258-264 .

Таран Д. П. Захист конституції: основні сучасні підходи. *Форум права*. 2015. № 3. С. 212–218.

Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект. Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Харків: Нац. юрид. у-нт імені Ярослава Мудрого. 2016, 20 с.

Тодыка Ю.М. Конституция Украины: проблемы теории и практики: Монография. Харьков: Факт, 2000. 607 с.

Шайо Андраш. Конституция свободы : введение в юридический конституционализм / А. Шайо, Р. УИТЦ ; пер. с англ. Д. В. Сичинавы и Е. А. Захаровой. – Москва : Ин-т права и публич. политики, 2021. – XVIII, 580 с.

Тема 7. ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

План

1. Поняття та види тлумачення.
2. Офіційне тлумачення Конституції України як функція Конституційного Суду України.
3. Способи тлумачення Конституції України.
4. Практика Європейського Суду з прав людини як джерело інтерпретаційної діяльності.

Розкриваючи перше питання, необхідно проаналізувати різні точки зору щодо поняття тлумачення, дати визначення тлумачення, розкрити види тлумачення, розкрити специфіку офіційного та неофіційного тлумачення

У другому питанні слід звернути на особливість правотлумачної діяльності Конституційного Суду України, її значущість для законодавчого і правозастосувального процесів.

Розглядаючи третє питання, слід ретельно розкрити способи тлумачення Конституції України, дати загальну характеристику принципів тлумачення Основного Закону України.

В останньому питанні належить показати роль практики Європейського суду з прав людини у здійсненні інтерпретаційної діяльності.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Езеров А.А. Тлумачення Конституції України: способи, межі. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 95-99.

Езеров А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 38-46.

Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін. Конституційна юрисдикція: Підручник / за ред. Ю.Г. Барабаша та А.О. Селіванова. Харків: Право, 2012. 168 с.

Гультай М. Норми міжнародного права у практиці Конституційного Суду України / М. Гультай, Н. Кияниця. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 6. С. 81-89.

Івановська А. М. Конституційний контроль: теорія та практика реалізації: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 558 с.

Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваїте, 2021. 528 с.

Наливайко Л. Р. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення конституції та законів України Конституційним Судом України / Л. Р. Наливайко, О. М. Сеньків // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. №1. С. 68-75.

Огляд використання практики Європейського суду з прав людини в рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 1. С. 75-88.

Савчин М.В. Динамічне тлумачення конституції та конституційна юриспруденція в Україні. *Вибори та демократія*. 2009. № 4. С. 20-29

Савчин М. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 136-141

Савчин М.В., Марчук Р.В. Конформне тлумачення Конституції та забезпечення єдності правової системи в діяльності Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 44-52.

Селіванов А.О. Доктрина компетенції конституційного правосуддя в Україні: повнота і дієвість. *Право України*. 2013. № 12. С. 111-121.

Слінько Т. М. Практика Європейського суду з прав людини як джерело інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2013. № 3. С. 596-601.

Сліденко І.Д. Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Одеса. 2001. 20 с.

Тодыка Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. Харьков, 2003. 328 с.

Топчій В. В. Офіційне тлумачення конституційних норм щодо прав людини у парадигмі юридичної герменевтики. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 276-283.

Шевчук С.В. Способи тлумачення Конституції: порівняльний досвід. *Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми*: Зб. наук. праць членів Т-ва конст. права з нагоди 10-ї річниці Конституції України, Конст. Суду України та самого Т-ва. Київ: Купріянова, 2007. С. 33-57 .

Шевчук, С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні [Текст] : монографія. Київ : Реферат, 2007. 640 с.

Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – К.: Український центр Правничих студій, 2001. – 302 с.

Різник С. Конституційність нормативних актів. Сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні. – Львів, 2020. – 542 с.

Шевчук С. Узгодженість практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4-5. С. 122-130.

Тема 8. НАРОДОВЛАДДЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

П л а н

1. Поняття та сутність народовладдя.
2. Історія розвитку ідеї народовладдя та її втілення у державотворчій практиці України.
3. Форми реалізації народовладдя за Конституцією України.
4. Проблеми, що виникають у процесі реалізації народовладдя в Україні.

У першому питанні необхідно розкрити природу принципу народовладдя та відобразити роль цього принципу у розбудові в Україні демократичної, правової держави.

Далі необхідно висвітлити процес розвитку ідеї народовладдя і процес втілення цього принципу в Україні.

Потім треба охарактеризувати безпосередню та представницьку форми реалізації народовладдя, показати різні види та особливості кожної із форм, визначених Конституцією України.

Закінчувати роботу необхідно аналізом тих проблем, що виникають у процесі реалізації як представницької, так і безпосередньої форм народовладдя в Україні.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Барабаш Ю.Г. Про стабільність конституційного ладу. *Актуальні проблеми конституційного права та державотворення*: зб. наук. пр., присвяч. 70-ій річниці з дня народж. першого голови Конституц. Суду України Л. П. Юзькова. Хмельницький: Вид-во Хмельн. ун-ту упр. та права, 2008. Ч.1. С. 63-67

Барабаш Ю.Г. Референдум як спосіб вирішення питань, пов'язаних із державним суверенітетом. *Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми*: Монографія / за ред. Ю.П. Битяка. І.В. Яковюка. Х.: Право, 2010. С. 91-117.

Барабаш, Ю. Г. Принцип народовладдя як засада конституційного ладу України: окремі теоретичні аспекти. *Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності* : матеріали підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ, Навч.-наук. ін-т заочного та дистанційного навчання, Нац. акад. прав. наук України. Київ : Ліра-К, 2014. С. 9-15

Барабаш Ю.Г. Право на зміну конституційного ладу як складова правосуб'єктності Українського народу. *Юридичний журнал «Право України»*. № 10. 2019., С. 66-81

Веніславський, Ф. В. Ідея народовладдя в теорії та практиці українського державотворення (соціально-правова цінність ідеї народовладдя). *Вісник Конституційного Суду України* : загальнодержавне періодичне видання. 2011. № 3. С. 48-56.

Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу) (реєстр. № 1015) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 13 листопада 2019 року № 5-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005v710-19#Text>

Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та

закріплення пропорційної виборчої системи) (реєстр. № 1017) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 16 грудня 2019 року № 8-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008v710-19#Text>

Ключковський Ю. Б. Референдум у системі державного режиму представницької демократії. *Право України*. 2019. № 10. С. 95-112.

Колісник, В. П. Конституційна парадигма народовладдя та вибори після деокупації українського Донбасу. Парадигми конституційного права: історія та сучасність. *XII Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (1-2 листоп. 2019 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Права людини, 2019. С. 132-134.

Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: Проблеми теорії та практики. Монографія: Научное издание. К.: Інститут держави і права НАН України, 2001. 356 с.

Куян І. Народовладдя через всеукраїнський референдум: сучасний стан і перспективи розвитку національної юридичної доктрини. *Право України*. 2020. № 8. С. 14-17.

Максакова Р.М. Конституційно-правові проблеми організації та реалізації установчої влади в Україні: монографія / Р. М. Максакова. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2012. 436 с.

Мурашин О. Акти прямого народовладдя: проблеми ефективності. *Право України*. 1999. № 10. С. 3-7.

Онішук М. Категорія "безпосередня демократія" в конституційному праві України (теоретико-методологічні аспекти). *Право України*. 2006. № 9. С.3-9

Павшук К.О. Демократичні засади конституційного ладу України: монографія. Х.: Юрайт, 2016. 200 с.

Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту

Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10#Text>

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 75, частини четвертої статті 77 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України „Про Регламент Верховної Ради України“ (справа про обрання Голови Верховної Ради України) від 11 липня 2012 року № 15-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-12#Text>

Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року № 3-п/2017 (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text>

Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про всеукраїнський референдум“ від 26 квітня 2018 року № 4-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text>

Романюк П.В. Конституційно-правові засади інституту представницького мандата в Україні: монографія. Харків: Права людини, 2019. 189 с.

Чуб О.О. Загальна характеристика форм безпосередньої та представницької демократії в аспекті функціонування державної влади в Україні. *Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України*: Монографія / за заг. ред. Ю.Г. Барабаша. Х.: Право, 2013. С. 157-193.

Щербанюк О.В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: Монографія. Книга П. К.: Логос, 2013. 306 с.

Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави: монографія; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х. : ФІНН, 2009. 216 с.

Тема 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

П л а н

1. Загальна характеристика мовної ситуації в Україні
2. Правовий статус української мови як єдиної державної в Україні
3. Конституційно-правові гарантії мовних прав національних меншин та корінних народів України
4. Шляхи вдосконалення мовного законодавства України

Розкриваючи перше питання, необхідно дати загальну характеристику мовної ситуації в Україні на сучасному етапі, проаналізувати чинники (історичні, соціальні, політичні), що її визначають та впливають на державну мовну політику.

У другому питанні слід дати визначення державної мови, встановити основні її ознаки та сфери застосування. Дати відповідь на питання: чи відрізняється державна мова від офіційної мови. Проаналізувати положення Конституції та законів України щодо державної мови. Слід розглянути юридичний статус української мови як державної, яка водночас є засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності. Далі слід охарактеризувати правовий режим мов національних меншин, конституційно-правові гарантії їх мовних прав в Україні.

Розглядаючи четверте питання, треба визначити проблеми правового регулювання мовних відносин в Україні, запропонувати шляхи їх вирішення.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Василенко В. Юридична регламентація статусу офіційної (державної) мови у практиці європейських держав. *Право України*. 2016. № 3. С. 11-62.

Головатий С. Українська мова – інститут державності. *Право України*. 2016. № 3. С. 74-83.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3381.

Кобрин В. Діяльність кабінету міністрів України щодо розвитку та функціонування української мови. *Український часопис конституційного права*. 2017. (3). С. 36-42

Козьмук Б. Мовне законодавство і мовна політика потребують вдосконалення. *Право України*. 2002. №10. С. 70-72

Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти. Харків, Фоліо, 2003. 240 с.

Кулик В. Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України. К., Дух і лутера, 2021. 312 с.

Правові засади державної етнонаціональної політики в Україні. Київ: Логос, 2011. 400 с.

Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019, № 21, ст.81

Про національні меншини (спільноти») України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>

Про корінні народи України : Закон України від 1 липня 2021 р. № 1616-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021, № 38, стор. 4, ст. 319. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>

Речицкий В. Независимый комментарий к Решению Конституционного Суда Украины по делу об официальном толковании положений статьи 10 Конституции Украины касательно применения государственного языка органами государственной власти и местного самоуправления от 14

декабря 1999 г. *Российско-украинский бюллетень*. 2000. № 6-7. С. 139-142.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України: Прийнято 14.12.1999 № 10-рп/99. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. №1. С. 5.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" 14 липня 2021 р. № 1-р/2021, *Вісник Конституційного Суду України*, 2021. № 4, с. 7

Слінько Т.М., Ткаченко Є.В. Особливості реалізації права на освіту національними меншинами в Україні. *Право UA*. 2023. № 1. С. 32-40.

Ткаченко Є.В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин. Х: ФІНН, 2010. 336 с.

Ткаченко Є. В. Поняття державної мови. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 8. С. 21-24

Ткаченко Є. В. Поняття мови національної меншини. *Юридична Україна*. 2008. № 1 С. 22-27

Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 315 с.

Tkachenko Yevhenii, Tetiana Slin'ko Ensuring Person's Language Rights in the Educational Sphere in Ukraine (Proceedings of the International Conference on Economics, Law and Education Research (ELER 2021) URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/eler21/125954391>)

Tkachenko Ye, Dakhova I , Zazuliak Z The protection of the rights of national minorities and indigenous peoples in Ukraine:

Тема 10. ВЗАЄМОДІЯ ГІЛОК ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

П л а н

1. Взаємодія гілок державної влади як засада конституційного ладу України
2. Роль Верховної Ради України, Президента і Кабінету Міністрів України в забезпеченні стабільності конституційного ладу України
3. Конфлікти між органами державної влади в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу України
4. Проблеми удосконалення конституційно-правового регулювання взаємодії державно-владних інституцій в Україні

Розкриваючи перше питання теми, слід звернути увагу на те, що Конституція України закріпила не лише принцип поділу державної влади на три гілки, а й одночасно механізми їх тісної взаємодії та співпраці, що також можна вважати однією із фундаментальних засад конституційного ладу України.

У другому питанні слід звернути увагу на те, що ефективне функціонування державного механізму України залежить, насамперед, від узгодженої діяльності всіх державно-владних інституцій, що, у свою чергу, забезпечує стабільність та непорушність конституційного ладу держави.

Розкриваючи третє питання, шляхом аналізу відповідних конституційних положень необхідно показати, що і Верховна Рада України, і Президент України, і Кабінет Міністрів України наділені достатньо широкими владними повноваженнями в сфері забезпечення стабільності конституційного ладу України.

У четвертому питанні слід проаналізувати конфлікти, що виникають у взаємовідносинах між законодавчою, виконавчою гілками державної влади та Президентом України, звертаючи увагу на те, що досить часто вони виступають в якості одного з

факторів дестабілізації конституційного ладу України. Тому пріоритетним завданням є запобігання таким конфліктам, а не пошук шляхів їх розв'язання.

Завершуючи роботу, необхідно з'ясувати, яким чином сприятимуть узгодженій співпраці усіх гілок державної влади України в сфері забезпечення існуючого конституційного ладу України зміни, що було внесено до Конституції України.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Артемчук Д.О. Поділ державної влади в контексті конституційної юриспруденції: загальнотеоретичний і функціональний аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2019. 242 с.

Багряк А.С. Конституційні засади права вето Президента України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 21 с.

Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: Монографія. Х.: Право, 2008. 220 с.

Барабаш Ю.Г., Мохончук Б.С. Принцип правової держави в конституційній доктрині України / Новий шлях до права. Колективна монографія. К.: Логос, 2021. С. 49-66.

Байрачна Л.К. Роль засобів масової інформації у формуванні політичного іміджу державної влади. *Інформація і право. Науковий журнал*. 2013. № 3(9). С.97-105.

Байрачна Л.К. Засоби масової комунікації як інструмент легітимації державної влади. *Інформація і право. Науковий журнал*. 2015. № 3. С. 55-66.

Веніславський Ф.В. Взаємовідносини державно-владних інституцій в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу України. *Проблеми законності*. Вип. 93.: Респ. міжвід. наук. зб. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. С. 38-44.

Берназюк І.М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.

Дахова І.І. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах: монографія. Х.: Фінн, 2008. 200 с.

Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України: Монографія / Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін.; за заг. ред. Ю.Г. Барабаша. Х.: Право, 2013. 272 с.

Дурдинець М. Ю. Бікамералізм в українському парламентаризмі: філософсько-правове осмислення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.

Езеров А.А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні. монографія. Одеса : Юридична література, 2008. 240 с.

Заєць Ж.Ю. Вплив принципу поділу державної влади на формування демократичної моделі влади: зарубіжний досвід і Україна. *Наше право*. 2015. № 3. С. 38-43.

Колісник В.П. Періодична зміна форми правління та трансформація українського парламентаризму в контексті політичної структуризації. *Право України*. 2014. № 8. С. 39-44.

Колісник В.П. Перманентні проблеми конституційного регулювання державно-владних відносин. *Право України*. 2016. № 6. С. 52-59.

Легін Л.М. Законодавчий процес в Україні: теоретико-правове дослідження: моногр. Івано-Франківськ; Дрогобич: Коло, 2015. 132 с.

Макарова З.С. Конституційно-правовий статус глави уряду : порівняльно-правовий аспект : монографія. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2014. 232 с.

Малишкіна Н.О. Принцип поділу державної влади та система стримувань і противаг: генезис і запровадження в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_1_6

Литвинов О. Республіканізм і поділ влади в системі принципів конституційного ладу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 3. С. 41-47.

Панов М.І., Колісник В.П. Генеза державної влади та її системи в Україні. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. Х. : Право, 2011. 2011 р. №3(66). С. 304-307.

Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції : монографія / Ю. П.

Битяк [та ін.] ; за ред.: Ю. П. Битяк, О. Г. Данильян ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х. : Право, 2010. 384 с.

Совгиря О.В. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України: сучасний стан та тенденції розвитку: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2012. 464 с.

Ставніччук М.І. Проблеми забезпечення демократизму конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 8. С. 82-89.

Тацій В. Конституційний лад України: проблеми удосконалення. *Вісник прокуратури*. 2007. № 7. С.3-11.

Тодыка Ю.Н. Основы конституционного строя Украины. Х.: Факт, 1999. 320 с.

Шаповал В. М. Основы теории парламентаризма: монографія. Київ: Парламент. вид-во, 2015. 134 с.

Тема 11. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

П л а н

1. Конституційно-правова відповідальність: поняття, природа та характерні ознаки
2. Види конституційно-правової відповідальності
3. Структура конституційно-правової відповідальності.
4. Підстави виникнення конституційно-правової відповідальності, її особливості
5. Санкції конституційно-правової відповідальності.

В роботі слід дати поняття конституційно-правової відповідальності, дослідити її юридичну природу, вказати, в чому полягає відмінність конституційно-правової відповідальності від інших видів юридичної відповідальності та політичної відповідальності, а також визначити її місце в системі соціальної відповідальності. Необхідно також розглянути характерні риси конституційно-правової відповідальності, її специфіку.

Характеризуючи структуру й склад конституційно-правової відповідальності, слід визначити коло її суб'єктів, об'єктів, дати їх коротку характеристику, визначити особливості суб'єктного складу. Зокрема варто визначити чи є вина обов'язковою умовою настання конституційно-правової відповідальності.

Слід розглянути підстави й межі конституційно-правової відповідальності, виявити проблемні питання в її правовому регулюванні, а також реалізації на сучасному етапі державотворення.

Завершуючи роботу необхідно надати характеристику конституційно-правових санкцій.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Бакумов О.С. Конституційно-правова відповідальність як провідний вид юридичної відповідальності держави в сучасній

Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23), т. 3. С. 29-36.

Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: Монографія. Х.: Право, 2008. 220 с.

Барабаш Ю.Г., Ткаченко Є.В. Конституційно-правова відповідальність / Проблеми правової відповідальності : монографія / за ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, В. І. Борисова. Харків : Право, 2014. С. 33-53.

Батанова Н.М. Функції конституційно-правової відповідальності: проблеми концептуалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. №1. С. 100-104.

Волощук О.Т. Конституційно-правова та політична відповідальність уряду як вищого органу державної влади. Чернівецький університет. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. Чернівці*. 2012. Вип. 628: Правознавство. С. 68-73.

Домбровська О.В. Санкції як форма вираження конституційно-правової відповідальності. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 6. С. 91-97.

Костицька І. Юридична відповідальність депутата парламенту як прояв відповідальності держави перед народом і людиною. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2020. № 29. С. 113-119.

Крусян А.Р. Конституційна відповідальність у функціональному механізмі сучасного українського конституціоналізму. *Митна справа*. 2008. № 6. С. 73-78

Лещух А. Р. Конституційна процесуальна відповідальність: ознаки та необхідність запровадження у правову систему України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Вип. 1. 2017. С. 39-49.

Мохончук Б.С. Щодо питання про класифікацію існуючих моделей імпичменту (теоретичний аспект). *Форум права: електрон. наук. фах. вид.* 2011. № 4. С. 500-504.

Муртіщева А.О. Місце конституційно-правової відповідальності уряду серед інших видів юридичної

відповідальності. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 2.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_7

Муртіщева А.О. Конституційно-правова відповідальність уряду в державах Європейського Союзу: теорія та практика : монографія / А. О. Муртіщева ; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого ; відп. за вип. Н. М. Ярошенко. Харків : Юрайт, 2022. 327 с.

Пилипишин П.Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2017. 246 с.

Попадинець Р.О. Проблемні питання конституційно-правової відповідальності органів державної влади. *Право і суспільство*. 2019. №4. С. 28-34.

Скрипнюк О.В. Конституція України та розвиток теорії та практики кнституційно-правової відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. №6. С. 41-48

Сушинський О. Конституційна відповідальність: джерельний та інстанційний аспект. *Вибори та демократія*. 2008. № 1. С. 58-64.

Ткаченко Ю.В. Особливості конституційно-правової відповідальності. *Форум права*. 2013. № 3. С. 652–656.

Червяцова А. Конституційно-правова відповідальність держави й фізичних осіб. *Вісник прокуратури*. 2007. № 1. С. 80-85.

Тема 12. СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

П л а н

1. Поняття основних прав і свобод людини і громадянина
2. Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина
3. Основні тенденції розвитку та конституційно-правового регулювання прав і свобод людини в Україні на сучасному етапі

Розкриваючи перше питання, необхідно визначити поняття конституційних прав і свобод людини та громадянина,

вказати, в чому відмінність між ними, з'ясувати їх юридичну природу.

У другому питанні необхідно здійснити класифікацію основних прав і свобод за різними критеріями, які потрібно вказати та стисло проаналізувати: за сферами суспільного життя; за можливістю обмеження; за порядком реалізації; за хронологією закріплення в конституційних текстах тощо.

Завершуючи висвітлення теми, необхідно вказати основні тенденції сучасного розвитку прав людини в Україні та їх конституційно-правове регулювання.

Нормативні акти та література

Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Ковтун В. Конституційно-правова доктрина соціальних прав та свобод / В. Ковтун // *Підприємництво, госп-во і право* : наук.-практ. госп.-прав. журн. 2021. № 2. С. 148-152.

Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2003.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини і громадянина. Х.: Факт, 2001.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

Петришин О.В. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи / О. В. Петришин, О. С. Гиляка // *Вісник*

Національної академії правових наук України Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine : наук. юрид. журн. / Нац. акад. прав. наук України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2021. Т. 28. № 1. С. 17-35.

Рабінович П.М. Конституційне забезпечення людських прав і свобод в Україні: можливості оптимізації П.М. Рабінович, С. П. Рабінович [та ін.] // Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку : монографія / Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. Підрозд. 2.3. С. 156-170 .

Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. К., 2004. 464 с.

Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник / Ю.С. Разметаєва. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/547678/mod_resource/content/1/Разметаєва%20Ю.С.%20Доктрина%20та%20практика%20системи%20захисту%20прав%20людини%20-%20копия.pdf

Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

Скрипнюк О.В. Права та свободи людини: проблеми забезпечення в умовах порушення територіальної цілісності та державного суверенітету України [Текст] / О. В. Скрипнюк // Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (10 груд. 2014 р.). Київ: Ліра-К, 2014. С. 31-42.

Ткаченко Є.В. Право на професійну правничу допомогу [Текст] / Є. В. Ткаченко // Правові засади діяльності правоохоронних органів : зб. наук. пр. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. (15 груд 2017 р.) / НЮУ ім. Я. Мудрого, Головне упр. Європ. поліц. асоц. України в Харків. обл. – Харків : Точка, 2017. – С. 30-32 .

Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. 368 с.

Федоренко В.Л. Конституційні права та свободи людини в Україні й ефективність їх гарантування // Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України: Зб. наук. праць / В.Л. Федоренко; за ред. і з передмов. академ. О.В. Скрипнюка. К.: Видавництво Ліра-К, 2013. – 190 с.

Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики: монографія. Харків: Право, 2018. 680 с.

Тема 13. ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

П л а н

1. Система основних принципів правового статусу особи та їх конституційне закріплення
2. Принцип рівності у Конституції України
3. Гуманістична спрямованість прав і свобод особи
4. Відповідність основ правового статусу особи міжнародно-правовим стандартам прав людини

Аналізуючи перше питання, слід дати визначення основних принципів правового статусу особи, розкрити їх роль у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Розкриваючи принцип рівності, необхідно розглянути різні аспекти цього принципу, зокрема, рівноправність, рівність перед законом і судом, гендерну рівність.

Розглядаючи третє питання, звернути увагу на конституційне закріплення пільг і переваг окремих категорій громадян і довести, що це не порушує конституційний принцип рівності.

Розгляд четвертого питання передбачає здійснення аналізу норм Конституції і законів України, які закріплюють основні права і свободи людини і громадянина, на відповідність міжнародно-правовим стандартам прав людини.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Гендерна політика в нормативно-правових документах / ОБСЄ; ред. К. Б. Левченко. Електрон. текстові дані. Київ : Ч. 1. 2020. 186 с. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/02.2021/genderna-polityka.pdf>

Дашковська О.Р. Принцип гендерної рівності: витоки, формування, розвиток [підрозд. 2.6]. Правова доктрина України : У 5 т. / Нац. акад. прав. наук України; редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. Х.: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція. С. 416-458.

Заїка А.А. Міжнародно-правові (європейські) стандарти захисту від гендерної дискримінації. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018 = Problems of legality = Проблемы законности. Вип. 143. С. 30-38.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Конев І. Інтеграція міжнародних стандартів із захисту прав людини в національну правову систему України // *Підприємництво, госп-во і право*. 2020. № 10. С. 199-204.

Мартиновський Д.П. Міжнародні правові стандарти в конституційному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 Конституційне право; муніципальне право / М-во освіти і науки України, Нац. авіац. ун-т. - Київ, 2021. 20 с.

Наливайко Л.Р. Гендерна політика в системі детермінант демократизації суспільства: український вимір [Текст] / Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай // *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* : монографія / Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. Підрозд. 1.5. С. 82-97 .

Павшук К.О. Забезпечення рівності прав жінки і чоловіка: конституційно-правовий аспект // *Другі конституційні читання* : Зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, асп. і студ. Х. : Права людини / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2009. С. 198-200.

Полховська І.К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні: Монографія. Полтава: Полтавський літератор, 2009. 200 с.

Полховська І.К. Проблеми гендерної рівності: конституційно-правовий аспект // *Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. X.: Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 80. С. 22-28.*

Принцип рівності у праві: теорія і практика : монографія / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Юрид. думка, 2014. 380 с.

Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. // *Відом. Верхов. Ради України. 2005. №52. Ст. 561*

Рабінович П.М. Міжнародні праволодинні стандарти: поняття, класифікації / П. М. Рабінович // *Публічне право. 2020. № 1. С. 144-150.*

Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування / С. Рабінович, О. Панкевич // *Вісник Конституційного Суду України : загальнодержавне періодичне видання. 2015. № 5. С. 97-111.*

Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. №19-рп/04 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) // *Вісн. Конституц. Суду України. 2004. №6. С. 16*

Старобор О. Конституційні принципи правового статусу людини і громадянина в Україні // *Право України. 2007. № 4. С. 30-32.*

Юровська Г. Людська гідність і гендерна рівність: конституційні метаморфози // *Вісник Конституційного Суду України : загальнодерж. період. вид. 2021. № 1. С. 106-119 .*

Тема 14. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

П л а н

1. Поняття та правова природа особистих прав і свобод людини і громадянина. Місце особистих прав і свобод у системі основних прав
2. Загальна характеристика особистих прав і свобод, закріплених в Конституції України
3. Конституційні гарантії реалізації особистих прав і свобод людини і громадянина
4. Тенденції та проблеми конституційно-правового регулювання і забезпечення особистих прав людини і громадянина в Україні

У роботі необхідно дати поняття особистих прав і свобод людини та громадянина, показати їх місце і роль у системі конституційних прав, слід також визначити правову природу особистих прав і свобод, вказати, в чому полягає їх відмінність від інших видів конституційних прав і свобод, виявити та проаналізувати особливості особистих прав і свобод.

У другому питанні треба охарактеризувати закріплені в Конституції України особисті права і свободи людини та громадянина. Необхідно розкрити роль конституційних гарантій у процесі реалізації особистих прав і свобод, особливо тих гарантій, які вказані в другому розділі Конституції України.

При розгляді четвертого питання слід висловити власну думку щодо тенденцій та проблем конституційно-правового регулювання особистих прав і свобод людини і громадянина в Україні, стисло охарактеризувати ситуацію із забезпеченням особистих прав і свобод, що склалася в Україні.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Дахова І.І. Зміст права на свободу совісті та віросповідання. *Форум права*. 2016. № 4. С. 107-112 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_4_.pdf

Дахова І.І., Чуб О.О. Право на доступ до інформації vs право на приватність в контексті законодавства України про запобігання корупції. *Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». № 1084. Х., 2016. С. 65-70.

Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. №4. С. 87–92. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_4_15

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини і громадянина. Х.: Факт., 2001.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. // *Офіц. вісн. України*. 2004. № 1. Ст. 4.

Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

Серьогін В.О. Право на недоторканність приватного життя (правивесі) у конституційно-правовій теорії та практиці: Монографія / В.О. Серьогін. Харків: Видавництво «ФІНН», 2010. 608 с.

Слінько Т.М. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. №4. С. 108-125.

Слінько Т.М. Конституційно-правове забезпечення права на свободу та особисту недоторканість в Україні. *Наше право*. К. 2015. № 4. С. 45-48.

Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / за заг. ред.. О.В. Сердюка, І.В. Яковюка. Харків: Право, 2017. 374 с.

Ткаченко Є.В. Право на свободу віросповідання: судовий захист та деякі проблеми реалізації. *Теорія і практика правознавства* : електрон. наук. фах. вид. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. 2015. № 2 (8). С. 1-18.

Толстенко Ю.О. Проблеми евтаназії: практика Європейського суду з прав людини. *Юридична Україна*. 2021. № 3. С. 26-31.

Харатян Т.Н. Право людини на життя та суміжні з ним права в системі прав людини. Київський університет права НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 66-69.

Харатян Т.Н. Природа та зміст конституційного права людини на життя: теоретико-правовий аспект. Київський університет права НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 117-120.

Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики: монографія. Харків: Право, 2018. 680 с.

Тема 15. ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ

П л а н

1. Конституційно-правовий статус особи та його елементи
2. Поняття гарантій реалізації основних прав і свобод, їх класифікація
3. Правові та інституційні гарантії реалізації основних прав і свобод
4. Проблеми реалізації основних прав і свобод людини і громадянина в Україні

У першому питанні необхідно дати поняття конституційно-правового статусу та розкрити його головні елементи: громадянство, правосуб'єктність, принципи, основні права, свободи і обов'язки, гарантії.

Друге питання передбачає визначення поняття гарантій основних прав і свобод, розкриття загальних і спеціальних (і особливо конституційних) гарантій їх реалізації. У третьому питанні важливо більш детально зупинитися на характеристиці правових та інституційних гарантій прав і свобод людини.

Завершуючи роботу, необхідно проаналізувати проблеми, що виникають в процесі реалізації громадянами України своїх конституційних прав і свобод. Слід навести конкретні приклади порушень основних прав і свобод.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Берченко Г.В., Ткаченко Є.В. Право на звернення з індивідуальною конституційною скаргою в Україні: теоретико-практичні аспекти. *Право України*. 2018. № 12. С. 92-113.

Дашковська О. До питання про правові інститути забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Академії правових наук України*. 2010 р. №3 (62): 3б. наук. пр. / Акад. прав. наук України. Х.: Право, 2010. С. 44-49.

Заворотченко Т. Система конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні // *Право України*. 2002. № 5. С. 110-116.

Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини і громадянина. Харків: Факт, 2001.

Мішина Н. Конституційна скарга та індивідуальна заява до Європейського суду з прав людини як юридичні гарантії прав людини в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 178-196.

Похил О.М. Право на захист як гарантія реалізації прав і свобод людини та громадянина (на прикладі права на судовий захист). *Право України*. 2021. № 8. С. 199-210.

Рабінович П.М. До модернізації конституційно-правового статусу людини і громадянина (львівські пропозиції). *Право України*. 2014. № 7. С. 146-156.

Рабінович П.М. Конституційне забезпечення людських прав і свобод в Україні: можливості оптимізації [Текст] / П. М. Рабінович, С. П. Рабінович [та ін.] // *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку : монографія / Нац. акад. прав. наук України*. Харків : Право, 2021. Підрозд. 2.3. С. 156-170.

Рабінович П.М. Конституційні гарантії прав людини і громадянина: можливості модернізації в Україні. *Вісник конституційної асамблеї*. 2013. №1. С. 179-187.

Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / за заг. ред.. О.В. Сердюка, І.В. Яковюка. Харків: Право, 2017. 374 с.

Ткачук Л.В. Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2019. №1. С. 71-75 .

Ткачук Л.В. Роль Уповноваженого з прав людини в системі правозахисних гарантій прав людини в Україні: теоретико-правові аспекти. *Держава і право* : Юридичні науки : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ : Юрид. думка, 2019. Вип. 84. С. 36-48.

Тодыка Ю. Н., Тодыка О. Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. К., 2004.

Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики : монографія. Харків : Право, 2018. 680 с.

Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 3-тє. К. : Реферат, 2010. 848 с.

Шрамко Ю.Т. Правова допомога як умова реалізації прав і свобод людини / Ю. Т. Шрамко // *Право України*. 2014. № 6. С. 208-215.

Тема 16. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ

П л а н

1. Поняття та структура механізму гарантування прав особи.
2. Конституційний Суд України в механізмі захисту прав особи.
3. Інститут конституційної скарги в Україні.
4. Проблеми перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами.

При розгляді першого питання слід виходити з того, що механізм реалізації прав особи має два блоки – нормативний та інституціональний.

Друге питання стосується однієї з ключових функцій Конституційного Суду України – правозахисної. При його висвітленні треба показати, яким чином перевірка конституційності правових актів органів державної влади

забезпечує реалізацію та захист прав і свобод людини та громадянина.

Розкриваючи третє питання, слід зупинитися на інституті конституційної скарги в Україні, розкрити умови прийнятності конституційної скарги.

Четверте питання покликано показати можливості, які з'являються в особи у разі «перемоги» в Конституційному Суді України. Йдеться про інститут перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами та проблемами, які при цьому виникають.

Нормативні акти та література

Барабаш Ю. Г. «Засіб захисту прав vs. правова визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту конституційної скарги. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 4. С. 47-60.

Баулін Ю.В. Захист прав людини і громадянина Конституційним Судом України: проблеми й перспективи. *Питання захисту прав людини і громадянина органами конституційної юрисдикції у сучасних умовах* : матеріали Міжнар. конф., 2013 р. Конституційний Суд України. Київ : Логос, 2013. С.60-65

Баулін Ю. Новий формат діяльності Конституційного Суду України. *Право України*. 2016. № 7. С. 19-23.

Бориславська О.М. Конституційна скарга: реальний механізм захисту прав людини чи чергова декларація?. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 1. С. 7-10.

Берченко Г.В. Дієвість конституційної скарги крізь призму перегляду судових рішень за виключними обставинами // Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2020. – С. 178-180.

Головін А. С. Захист прав людини і громадянина при здійсненні правосуддя в рішеннях Конституційного Суду України / А. С. Головін. – К.: Логос, 2011. – 307 с.

Езеров А. Конституційна скарга і виключні обставини для перегляду справ URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/811129/>.

Зятіна Д. Перегляд судових рішень у зв'язку з виключними обставинами на підставі п. 1 ч. 3 ст. 320 ГПК України *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4.

Кіселичник В. Інститут конституційної скарги в Україні: європейський досвід та українські реалії. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 6. С. 29-37.

Конституційне право України : підручник / [Т. М. Слінько, Л.І. Летнянчин, Ф.В. Веніславський та ін.]; за заг ред. Т. М. Слінько. – Харків : Право, 2020. С. 548 – 585.

Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с.

Конституційна скарга у системі захисту прав людини в Україні // *Право України*. – 2018. - № 12 (Тематичний випуск).

Лемак В. В. Конституційна скарга: досвід держав Центральної Європи і можливі уроки для України. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 49-56.

Лемак В.В., Петришин О.В. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. *Вісник Національної академії правових наук України* : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2017. №2 (89). С. 79-88.

Летнянчин Л. І. Проблеми конституціоналізації конституційної скарги в Україні. *Право України*. – 2018. – № 12. – С. 55 – 76.

Різник С. Конституційність нормативних актів. Сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні. – Львів, 2020. – 542 с.

Скомороха В. Конституційна юрисдикція і правова доктрина: проблеми взаємного впливу в умовах демократичного поступу, перспективи демократії. *Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві*.

Збірка матеріалів міжнародної конференції, присвяченої 20-річчю Конституційного Суду України. Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 111-126.

Тема 17. ПОНЯТТЯ І ПРИНЦИПИ ГРОМАДЯНСТВА

П л а н

1. Поняття громадянства та його основні риси
2. Принципи громадянства та їх класифікація
3. Характеристика спеціальних принципів громадянства
4. Втілення принципів громадянства у поточному українському законодавстві та міжнародно-правових актах

Розкриваючи перше питання, необхідно розглянути та проаналізувати поняття громадянства, висвітлити різні підходи до його визначення та змісту, надати загальну характеристику інституту громадянства.

Після цього слід розкрити поняття принципів громадянства та здійснити їх класифікацію.

У третьому питанні необхідно охарактеризувати спеціальні принципи громадянства України, що закріплені в Конституції та законах України.

Важливо також показати, яким чином вимоги принципів громадянства знаходять своє втілення у Законі України “Про громадянство України” та міжнародно-правових актах. Наведіть приклади судових рішень щодо до питань громадянства.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>

Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

Положення про Комісію при Президентові України з питань громадянства, затверджене Указом Президента України «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України» від 27 березня 2001 р. (у редакції Указу Президента України від 29 квітня 2022 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215/2001#n20>

Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень, затверджений Указом Президента України «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України» від 27 березня 2001 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215/2001#n20>

Бедрій Р. Б. Конституційно-правові основи громадянства України: монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 164 с.

Бєлєвцева В.В. Міграційний режим перебування іноземних громадян і осіб без громадянства на території України: стан і перспективи. *Інформація і право*. 2019. №2. С. 167-171.

Бобокал О. М. Актуальні питання конституційно-правового статусу іноземців в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*: зб. наук. пр. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. Вип. 61. С. 101-107.

Дахова І. І. Запобігання виникненню множинного громадянства в Україні та зарубіжних державах. Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина: зб. тез наук. доп. і повідомл. III Міжнар. наук.-практ. конф. (22 трав. 2015 р., м. Полтава) / редкол. А. П. Гетьман [та ін.]. Харків: Права людини, 2015. С. 88-102.

Дахова І. І. Принцип єдиного громадянства в законодавстві та практиці України та зарубіжних країн. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. /

Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. Х.: Право, 2013. Вип. 26. С. 95-109.

Дахова І.І. Принцип запобігання виникненню випадків безгромадянства в міжнародних актах і законодавстві України. Форум права: елект. наук. фах вид. 2015. №4. С. 102-109 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2015_4_79-83.pdf

I. Dakhova, Ye. Tkachenko, Z. Zozuliak The protection of the rights of national minorities and indigenous peoples in Ukraine: theory and practice. Access to Justice in Eastern Europe. 2021. 4 (12). P. 146-162.

Дахова І.І., Ткаченко Є.В. Єдине та множинне громадянство: нормативна регламентація в Україні та міжнародний досвід. Право.ua. 2022. №3. С. 180-187.

Зубенко Г. В. Особливості реалізації політичних прав в Україні іноземцями та особами без громадянства. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2012. № 1000. Серія «Право». С. 98-101.

Іванчо В. І. Конституційно-правовий статус іноземців в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 - Конституційне право; муніципальне право; кер. роботи Ю. М. Бисага. Ужгород. нац. ун-т. Ужгород. 2015. 17 с.

Кінаш Н. Б. Принципи громадянства як фактор забезпечення національної безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 63-66.

Кінаш Н. Б. Сучасні наукові напрями дослідження принципів громадянства в умовах російської агресії. *Юридична Україна*. 2017. №11/12. С. 14-21.

Коваль В. О. Забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства в адміністративних справах про їх видворення за межі України. *Право України*. 2016. №3. С. 269-276.

Ковальський В. Біпатриди: подвійне громадянство чи подвійне життя? Небезпеки запровадження в Україні подвійного громадянства. *Юридичний вісник України*. 2017. № 2 (24-30 березня). С. 3.

Макаров М. В. Конституційно-правовий інститут громадянства в системі сучасних міграційних процесів: дис. ... докт. філософії в галузі знань 08 «Право»: наук. керівник Т. М. Слінько; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2022. 251 с.

Малиновська О. А. Безпека та небезпека подвійного громадянства. *Стратегічні пріоритети* / Київ: Нац. ін-т стратег. досліджень, 2017. № 3 (44). С. 29-35.

Мендеграл Т. І. Конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 - Конституційне право; муніципальне право. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2011. 20 с.

Огурцов О. П. Законодавчі основи конституційно-правового статусу осіб без громадянства в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 122-127.

Орловська Н. А. До питання про запровадження : позбавлення громадянства за вчинення «сепаратистських злочинів». Міжнародний журнал «Право і суспільство». *International journal Law & Society*. 2016. №4. С. 111-116.

Подима Я. В. Конституційно-правовий принцип неможливості вигнання громадянина України за межі держави. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. Вип.41. К. : Ін-т держави і права НАН України / голова редкол. Ю. С. Шемшученко, 2008. С. 261-266.

Ростовська К. В. Умови і порядок імміграції в Україну іноземців та осіб без громадянства. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 21: Серія «Право». С. 78-81.

Софінська І. Громадянство, міграція та (не)свобода пересування у Європейському Союзі. *Право України*. 2020. №7. С. 230-245.

Софійська І. Людиноцентризм в інституті громадянства (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. №5. С. 124-130.

Софінська І. Подвійне громадянство, принцип вірності і публічне врядування: мати не можна позбавити. *Часопис Київського університету права*. 2021. №2. С. 71-76.

Софінська І. Право на громадянство та міграція: зміна парадигми. *Право України*. 2022. № 3. С. 44-56.

Сподинський О. О. Проблема подвійного громадянства в Україні: шляхи її вирішення. *Часопис Київського університету права*. 2017. №4. С. 83-86.

Суржинський М. І. Легітимність державних органів, які беруть участь у вирішенні питань громадянства (на прикладі України). *Часопис Київського університету права*. 2020. №1. С. 118-122.

Тодика Ю. М. Гражданство Украины: конституционно-правовой аспект. Харьков, 2002. 254 с.

Токарська А., Софінська І. Сучасна правова доктрина громадянства: проблеми та перспективи розвитку. *Право України*. 2018. №4. С. 147-164.

Шляхтун П., Колюх В. Множинне громадянство в Україні: чи відкриємо «скриньку Пандори»? *Право України*. 2022. №1. С. 190-202.

Тема 18. ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА КОРІННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ

П л а н

1. Поняття та складові елементи правового статусу національних меншин в Україні.
2. Характеристика основних прав, свобод та обов'язків національних меншин в Україні.
3. Механізм реалізації прав і свобод національних меншин та шляхи його удосконалення
4. Конституційно-правовий статус корінних народів в Україні.

Розкриваючи перше питання, необхідно встановити поняття правового статусу національних меншин та дати загальну характеристику його основних елементів.

При розгляді другого питання потрібно дослідити співвідношення понять «права людини» і «права національних меншин», встановити, чому виникла необхідність виокремлення, визнання та правового закріплення системи особливих прав національних меншин. Надати характеристику основних прав і обов'язків національних меншин в Україні.

Розглядаючи питання про механізм реалізації прав національних меншин, слід розкрити систему загальних і особливих правових гарантій реалізації прав національних меншин, навести особливості реалізації прав національних меншин в Україні та розглянути міжнародну та національну судову практику захисту прав національних меншин в Україні.

На основі проведеного дослідження важливо викласти власну точку зору щодо подальшого удосконалення правового регулювання статусу національних меншин в Україні.

Розкриваючи четверте питання, слід надати визначення поняття «корінні народи» та встановити основні елементи їх правового статусу. Слід також розглянути особливості правового захисту корінних народів в Україні, а також охарактеризувати

нормативний та інституціональний механізм захисту прав цієї етнічної групи

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Батанов О. В. Права меншин в умовах глобалізації: проблеми становлення та реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 7-12.

Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 354 с.

Васильченко О. П. Сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 79-83.

Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.

Єфімов О. М., Заєць В. А. Механізм реалізації прав і свобод національних меншин. *Держава і право*. 2013. (Вип. 59). С. 517-523

Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти. Харків, Фоліо, 2003. 240 с.

Кресіна І. О. Статус національних меншин як фактор етнокультурного розколу України. *Держава і право*. 2013. Вип. 59. С. 455-461.

Кресін О. В. Корінні народи: міжнародне право та законодавство України : монографія. Київ, Норма права, 2021. 167 с.

Мицик В.В. Співвідношення спеціального національного законодавства щодо захисту національних меншин їхніх країн походження з вимогами основних принципів міжнародного права. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2006. №2. С. 56-63.

Мяловицька Н. Права національних меншин: європейський досвід. *Віче : журн. Верхов. Ради України*. 2013. № 17. С. 25-26.

Про корінні народи України: Закон України від 1 липня 2021 р. № 1616-IX *Відомості Верховної Ради України*. 2021, № 38, ст. 319.

Про національні меншини (спільноти») України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>

Рамкова конвенція про захист національних меншин. *Права людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-американського бюро захисту прав людини*. К., 1998. (Вип. 21. Права меншин). С. 135-143.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" 14 липня 2021 р. № 1-п/2021, *Вісник Конституційного Суду України*, 2021. № 4, с. 7

Слінько Т.М., Ткаченко Є.В. Особливості реалізації права на освіту національними меншинами в Україні. *Право UA*. 2023. № 1. С. 32-40.

Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 315 с.

Tkachenko Yevhenii, Tetiana Slin'ko Ensuring Person's Language Rights in the Educational Sphere in Ukraine (Proceedings of the International Conference on Economics, Law and Education Research (ELER 2021) URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/eler21/125954391>)

Tkachenko Ye, Dakhova I , Zazuliak Z The protection of the rights of national minorities and indigenous peoples in Ukraine: Theory and practice. Access to Justice in Eastern Europe. 2021. (4(12). 146–162.

Тема 19. ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СВОБОДУ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

П л а н

1. Конституційно-правове регулювання права на свободу думки і свободу масової інформації
2. Поняття інформації як каналу вираження думок та гарантії її забезпечення
3. Правові режими інформації та їх різновиди
4. Відповідальність за порушення законодавства в інформаційній сфері
5. Особливості реалізації права на свободу слова в умовах воєнного стану.

Розглядаючи перше питання, необхідно розкрити зміст права на свободу думки і свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. При розгляді цього питання слід також проаналізувати конституційно-правове регулювання права на свободу думки.

При викладанні другого питання важливо визначити поняття інформації та гарантії її забезпечення. Далі слід проаналізувати правові режими інформації. Насамперед визначити поняття правового режиму інформації, його різновиди (режим вільного доступу, режим обмеженого доступу та ін.).

У третьому питанні треба визначити види юридичної відповідальності, яка може бути застосована за порушення законодавства в інформаційній сфері; окремо зупинитися на цивільно-правовій, адміністративно-правовій та кримінальній відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері.

Завершуючи розкриття теми, слід розглянути особливості реалізації права на свободу слова в Україні в умовах воєнного стану. Слід звернутися до адміністративної та судової практики обмеження права на свободу слова в умовах дії режиму воєнного стану.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Дахова І.І., Чуб О.О. Право на доступ до інформації vs право на приватність в контексті законодавства України про запобігання корупції. *Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2016. Серія «Право». № 1084. С. 65-70.

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьВДУВС, 2022. 315 с.

Кушакова Н. Конституційне право на інформацію: правомірні та неправомірні обмеження. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 3. С. 66-70.

Нестеренко О. В. Інформація в Україні: право на доступ. Х.: Акта, 2012. 286 с.

Перепадя О. В. Питання свободи думки та слова в рішеннях Європейського суду з прав людини. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 5. С.61-63.

Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХП // *Відом. Верхов. Ради України*. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 28, ст.250)

Речицький В. Нова культурна ситуація потребує нових форм правового регулювання (Свобода думки + свобода слова = демократія). *Юридичний вісник України*. 2002. № 13. С.7.

Речицкий В.В. Символическая реальность и право. Львов: ВНТЛ-Класика, 2007. 732 с.

Середюк В. В. Конституційно-правове регулювання свободи масової інформації в Україні. *Проблеми законності*. 2008. (Вип. 98). С. 195–199.

Середюк В. В. Міжнародно-правові стандарти свободи масової інформації та їх національна імплементація. *Юридична Україна*. 2009. № 9. С. 9–13.

Середюк-Буз В. В. Американська парадигма обмеження свободи масової інформації. *Форум права*. 2011. № 3. С. 717–721. URL <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11cvvcmi.pdf>

Середюк-Буз В. В. Європейська парадигма обмеження свободи масової інформації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2011. № 988. С. 104–108.

Слінько Т.М. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 108-125.

Слінько Т.М., Міць А.М. Проблеми реалізації права на свободу слова в інформаційних інтернет-джерелах. *Проблеми законності*. 2018. (Вип. 142). С. 22-33.

Слинько Т. Н. Свобода слова как элемент конституционализма (постсоветские реалии). *Очерки идеологии постсоветского конституционализма* : сб. науч. тр. / Нац. ун-т "Юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого", Нац. исслед. ун-т "Высш. шк. экономики". Харьков : Право, 2013. С. 189-213.

Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії реалізації права на свободу думки й слова в Україні. *Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина* : зб. тез наук. доп. і повідомл. III Міжнар. наук.-практ. конф. (22 трав. 2015 р., м. Полтава) / редкол. А. П. Гетьман [та ін.]. Харків : Права людини, 2015. С. 38-43.

Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України, Харків, 20-21 листоп. 2013 р. / Національна академія правових наук України. Х.: Право, 2013. С. 294-297.

Слінько Т. М. Свобода слова як конституційна цінність. *Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня* : з нагоди 25-ї річниці Конституції України / Конституц. Суд України, Нац. акад. прав. наук України,

ОБСЕ. Координатор проектів в Україні. Київ : ВАІТЕ, 2021. Ч. 1. С. 50-58 .

Slinko T, Uvarova O, 'Freedom of Expression in Ukraine: (Non) sustainable Constitutional Tradition' (2019) 9(3) Baltic Journal of European Studies 25-42.

Тема 20. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ

П л а н

1. Правове регулювання права на інформацію в Україні
2. Конституційно-правові гарантії права на інформацію
3. Підстави обмеження конституційного права на інформацію
4. Проблеми реалізації права на інформацію в Україні. Право на інформації в умовах дії режиму воєнного стану.

При висвітленні першого питання необхідно проаналізувати законодавство в сфері доступу до інформації, насамперед процедуру та форми реалізації права на інформацію, що передбачені Конституцією України, Законом України «Про інформацію», Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля та іншими нормативно-правовими актами. Розглянути питання щодо відповідності ст. 34 Конституції України положенням ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

У другому питанні слід дати визначення та розкрити гарантії забезпечення права на інформацію.

Розкриваючи третє питання, слід встановити межі, умови та підстави, за яких можливо обмеження права на інформацію. Необхідно вказати, які обмеження передбачені Конституцією України, Законом України «Про інформацію», Законом України «Про державну таємницю», з'ясувати, чи є можливим обмеження

права на інформацію на підставі підзаконних нормативно-правових актів.

Наприкінці роботи (четверте питання) слід зупинитися на основних проблемах реалізації та захисту права на інформацію в Україні, факторах, що негативно впливають на забезпечення права на інформацію. Слід також розглянути особливості реалізації права на інформацію в Україні в умовах воєнного стану. Слід звернутися до адміністративної та судової практики обмеження права на інформацію в умовах дії режиму воєнного стану.

Нормативні акти та література

Велиева Г. М. Защита свободы информации в практике Европейского суда по правам человека. *Современное право*. 2014. № 4. С. 159-164

Гладківська О. В. Відображення ключових понять основоположних прав і свобод людини в законодавчих актах України в інформаційній сфері. *Правова інформатика*. 2013. № 1. С. 30-38

Гладківська О. В. Забезпечення доступу до інформації та її захисту: термінологічний аспект. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 17-25

Дахова І.І., Чуб О.О. Право на доступ до інформації vs право на приватність в контексті законодавства України про запобігання корупції. *Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2016. Серія «Право». № 1084. С. 65-70.

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с.

Костецька Т. А. Конституційно-правове регулювання інформаційних прав: деякі термінологічні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 114-117

Кушакова Н. В. Конституційне право на інформацію: правомірні та неправомірні обмеження. *Вісн. Конституц. Суду України*. 2002. № 3. С. 66-70.

Нестеренко О. В. Інформація в Україні: право на доступ. Х.: Акта, 2012. 286 с.

Погорілецька А. В. Організаційно-правовий механізм забезпечення права громадян на офіційну інформацію. *Право і суспільство*. 2014. N 4. С. 173-179.

Політанський В. С. Право на інформацію як фундаментальне право людини: досвід країн розвинутої демократії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014 №1(76). С. 195-203.

Право на доступ до інформації: теорія та практика / Авт. О. Нестеренко, О. Северин; Харківська правозахисна група. Х.: Права людини, 2008. 348 с.

Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.

Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI// *Відом. Верхов. Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VІІІ. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 28, ст.250)

Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Каб. Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3. *Офіц. вісн. України*. 2002. № 2. Ст. 57.

Речицкий В.В. Символическая реальность и право. Львов: ВНТЛ-Класика, 2007. 732 с.

Слінько Т.М. Інформаційна відкритість у діяльності органів державної влади як запорука демократичного врядування.

Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України: Монографія /Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін.; за заг. ред. Ю.Г. Барабаша. Х.: Право, 2013. С. 157-193.

Слінько Т. М.. Свобода вираження поглядів як гарантія належного функціонування демократії. *Конституція України в контексті сучасних конституційних парадигм. Х Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомлень Міжнар. наук. конф. (27-28 жовт. 2017 р.) / гол. редкол. А. П. Гетьман ; редкол. Ю. Г. Барабаш [та ін.] . - Харків : Права людини, 2017. - С. 85-87 .*

Слінько Т.М., Міць А.М. Проблеми реалізації права на свободу слова в інформаційних інтернет-джерелах. *Проблеми законності. 2018. (Вип. 142). С. 22-33.*

Слінько Т. Інформаційна діяльність як основа правовідносин в інформаційній сфері *Конституційний дизайн: від макро до мікро рівня. 13 Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (19 черв. 2020 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Права людини, 2020. С. 87-89.*

Слінько Т. М. Свобода слова як конституційна цінність. *Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня : з нагоди 25-ї річниці Конституції України / Конституц. Суд України, Нац. акад. прав. наук України, ОБСЄ. Координатор проектів в Україні. Київ : ВАІТЕ, 2021. Ч. 1. С. 50-58 .*

Тема 21. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

П л а н

1. Поняття політичної партії, її політико-правова природа. Місце і роль політичних партій у політичній системі України
2. Створення політичних партій, їх реєстрація.
3. Реалізація політичними партіями своєї політико-правової природи у Верховній Раді України. Свобода опозиційної діяльності
4. Державний контроль за діяльністю політичних партій

У першому питанні необхідно з'ясувати політико-правову природу політичних партій, їх місце і роль у політичній системі України, особливо у взаємовідносинах громадянського суспільства і держави, звернувши увагу на конституційно-правове закріплення.

Метою розкриття другого питання є висвітлення порядку створення політичних партій, процедури їх реєстрації, регулювання партійного членства, що дозволить, з одного боку, з'ясувати рівень їх демократичного потенціалу, а з іншого – його реалізацію у вищому представницькому органі нашої країни. Йдеться про розуміння органічно єдиного парламентсько-правового та парламентсько-партійного механізму перетворення представницької функції Верховної Ради України на її законодавчу та інші функції.

Наприкінці слід з'ясувати форми державного контролю за діяльністю політичних партій.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Барабаш Ю. Г. Цінності та принципи конституційного ладу України: між міфом та реальністю. *Публічне право*. 2018. Спец. вип. С. 33–39.

Берченко, Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: монографія. Харків : Юрайт, 2014. 208 с.

Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в

Україні: конституційно-правові аспекти : монографія. К. : Лотос, 2012. 446 с.

Бондарчук І. В. Рішення Конституційного Суду України у правовому регулюванні діяльності політичних партій і громадських організацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 106–113.

Дахова І. І. Свобода об'єднань у рішеннях Європейського суду з прав людини. *Від громадянського суспільства – до правової держави: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квіт. 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 434–436.

Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України: монографія / Ю. Г. Барабаш [та ін.]; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. НДІ правознавства. Х.: Право, 2013. 272 с.

Ковальчук С. Про правові основи громадянського суспільства та його взаємодію з органами публічної влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 865 (14). С. 90–97.

Ковтун В. І. Політична демократизація та розвиток соціальної держави. Сучасні конституційні доктрини: проблеми формування та застосування в юрисдикційній практиці. *Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (11 червня 2021 року) за заг. ред. проф. А. П. Гетьмана*. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини»», 2021. С. 101-103.

Летнянчин Л. І. Проблеми конституціоналізації свободи об'єднання в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. Х.: Право, 2014. №4 (79). С. 65-75.

Лотюк О. С. Зміст та класифікація інститутів громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29 (1). С. 32–35.

Мохончук Б. С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження: монографія. Харків: Юрайт, 2021. 304 с.

Осауленко С.В. Право на свободу об'єднання у політичні партії в Україні: конституційно-правовий аналіз: монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 389 с.

Павшук К. О. Демократичні засади конституційного ладу України: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 200 с.

Романюк П., Мохончук Б., Зальцберг Ю., Цуркан М., Шешеня А. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній: посібник для суддів / за ред. М. Цуркана Київ : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. 152 с.

Росіхіна В. Конституційні нормативно-правові гарантії забезпечення права громадян на публічні об'єднання: теорія і практика. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 4. С. 72–79.

Соляр С. П. Інститути громадянського суспільства. *Форум права*. 2013. № 1. С. 933–938.

Слінько Т. М. Принцип ідеологічної багатоманітності як гарантія реалізації конституційного права на свободу думки і слова. *Особистість. Суспільство. Право* : зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Полт. юрид. ін-ту. Полтава, 15 берез. 2012 р.. X. : Точка, 2012. С. 274-277.

Тема 22. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

П л а н

1. Конституційно-правова природа депутатського мандата в Україні.
2. Права та обов'язки народного депутата України.
3. Гарантії діяльності народного депутата України.
4. Припинення повноважень народного депутата України.

Розкриваючи перше питання, слід охарактеризувати депутатський мандат в Україні, визначити його конституційно-правову природу, вказати відмінності між вільним та імперативним мандатами. У другому питанні потрібно проаналізувати права та обов'язки народного депутата України.

Розкриваючи питання гарантій діяльності народного депутата України, слід розглянути правові, організаційні, матеріально-фінансові гарантії, окрему увагу приділити питанню депутатської недоторканності.

В останньому питанні потрібно розкрити підстави дострокового припинення повноважень народного депутата України.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Висновок Конституційного Суду України від 24.12.2019 р. № 9-в/2019 у справі щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України). (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009v710-19>

Георгіца А. З., Чепель О. Д. Особливості правового регулювання статусу парламентаріїв України в контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду. Життєвий і творчий шлях професора і вчителя Аурела Зиновійовича Георгіци / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Технодрук, 2013. С. 332-341.

Данилюк Ю. В. Проблемні питання конституційно-правового статусу народного депутата України. *Наук. зап. Ін-ту законодавства Верхов. Ради України*. 2014. № 3. С. 31–37.

Дахова І.І., Гуржій В.О. Інститут депутатської недоторканності: досвід функціонування в Україні та зарубіжних державах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. № 5 (27). 2020. С. 50-58.

Клименко О., Данилюк Ю. Сучасні тенденції розвитку законодавства про статус народного депутата України. *Право України*. 2020. № 12. С. 184-199.

Колюх В. В. Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. *Віче*. 2015. № 3. С. 52–56.

Лінецький С. В., Крижанівський В. П., Крук О. І. Посібник для народних депутатів України. К.: Друкарський дім Олега Федорова, 2019. 104 с.

Романюк П.В. «Конституційно-правові засади інституту представницького мандата в Україні / П.В. Романюк. – Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2019. – 192 с.

Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>

Рішення Конституційного Суду України від 27.10.1999 р. № 9-рп/99 (справа про депутатську недоторканність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>

Рішення Конституційного Суду України від 20.03.2002 р. № 4-рп/2002 (справа про запити і звернення народних депутатів України до органів дізнання і досудового слідства). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-02>

Рішення Конституційного Суду України від 10.04.2003 р. № 7-рп/2003 (справа про гарантії діяльності народного депутата України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-03>

Рішення Конституційного Суду України від 26.06.2003 р. № 12-рп/2003 (справа про гарантії депутатської недоторканності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03>

Рішення Конституційного Суду України від 25.06.2008 р. № 12-рп/2008 (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-08>

Рішення Конституційного Суду України від 21.12.2017 № 3-р/2017 (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17>

Романюк П.В. Конституційно-правові засади інституту представницького мандата в Україні: монографія. Харків: Права людини, 2019. 189 с.

Романюк П.В. Представницький мандат у сучасному розумінні. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2(2). С. 42-48.

Чепель О. Д. Конституційно-правовий статус та професіоналізація діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження): монографія. Чернівці : Рута, 2010. 254 с.

Чуб О. О. Типи представницького мандату: європейське бачення і сучасна практика в Україні. *Форум права*. 2016. № 3.С. 260–266.

Чуб О.О. Елементи партійно-пов'язаного представницького мандату в Україні. *Форум права*. 2016. № 4.

Щербанюк О.В. Відкликання депутата як форма безпосереднього здійснення суверенної влади народу. *Pravo naszymi sasiadow*. Tom I. Konstytucyjne podstawy budowania I rozwoju spolecz enstwa obywatelskiego w Polsce I na Ukrainie – dobre praktiki. Rzeszow-Przemysl. 2013 р. С. 291-301.

Marc Van der Hulst. The parliamentary mandate a global comparative study. Geneva : Inter-Parliamentary Union, 2000. 154 p.

Kruk Maria [i in.] [tł. Arkadiusz Sosnowski, Katarzyna Bartuzi] Representational mandate in the Polish Deputies' practice /;. Warszawa : Wydaw. Sejmowe, 2013, 354 p.

Тема 23. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

П л а н

1. Законодавча функція Верховної Ради України в системі парламентських функцій.
2. Поняття законодавчого процесу, його співвідношення з нормотворчим процесом та законотворчим процесом.
3. Загальна характеристика стадій законодавчого процесу в Україні.
4. Порядок промульгації закону Президентом України.

Перше питання роботи має бути присвячене розгляду таких функцій Верховної Ради України, як представницька,

установча, контрольна, особливу увагу слід приділити основній функції єдиного органу законодавчої влади в Україні.

У другому питанні слід дати визначення законодавчого процесу, показати його відмінності від нормотворчого процесу, вказати основні стадії законодавчого процесу.

Третє питання передбачає надання характеристики таких стадій законодавчого процесу, як вияв законодавчої ініціативи, попередній розгляд і підготовка законопроекту в парламентських комітетах, розгляд та прийняття закону Верховною Радою України, його промульгація.

Розкриваючи останнє питання, слід проаналізувати процедуру підписання закону, прийнятого парламентом, Президентом України. Необхідно звернути увагу на питання президентського вето та подолання вето Президента України, а також дослідити набуття законом чинності.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Барабаш Ю.Г. Парламентський контроль в Україні (конституційно-правовий аспект): Монографія. Х.: Легас, 2004. 192 с.

Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні : монографія. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.

Дахова І.І. Взаємодія уряду і парламенту в законодавчому процесі. "Влада та суспільство під впливом закону "циркуляції еліт" : Матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (XXIII Харківські політологічні читання). Х. : ХАП, Нац. юрид. акад. України / голов. ред. А. П. Гетьман [та ін.], 2010. С. 121-123.

Когут О. Регулювання права законодавчої ініціативи: український та іноземний досвід. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2021. № 1. С. 53-61.

Колісник В.П. Конституційне визначення сфер виключного законодавчого врегулювання. *Конституція України: досвід реалізації та шляхи удосконалення*: Матеріали "круглого столу", організ. і провед. Наук.-дослід. ін-том держ. будів. та місц. самовряд. АПрН України з нагоди 10-ї річниці прийняття

Конституції України. м. Харків, 21 черв. 2006р. X. : Право / АПРН України, НДІ держ. будів. та місц. самовряд., 2006. С. 5-7 .

Колісник В.П. Подвійний вотум у процедурі ухвалення конституційного закону. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 9. X. : Право / НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, Акад. прав. наук України, 2005. С. 25-35.

Легін Л. М. Законодавчий процес в Україні: теоретико-правове дослідження : монографія. Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки ; відп. за вип. Олександр Літвінов. Івано-Франківськ : Лабораторія акад. дослідж. правового регулювання та юрид. техніки ; Дрогобич : Коло, 2015. 132 с.

Любченко О. О. Питання протидії законодавчому спаму в контексті удосконалення законодавчого процесу в Україні. *Конституційний дизайн: від макро до мікро рівня. 13 Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (19 черв. 2020 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Права людини, 2020. - С. 192-194.

Омельченко Н.Л. Законодавча функція у системі функцій Верховної Ради України. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. Вип. 39. К. : Ін-т держави і права НАН України / голова редкол. Ю. С. Шемшученко, 2008. С. 262-268.

Омельченко Н. Л. Деякі питання організаційно-правового механізму реалізації законодавчої функції Верховної Ради України. *Держава і право*. Серія: Юридичні і політичні науки. – 2013. – № 60. – С. 84-90.

Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.

Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. – 2010. – № 14-15. – № 16-17. – Ст.133.

Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.

Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

Рішення Конституційного Суду України від 07.07.1998 № 11-рп/98 (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27. Ст. 1009.

Пустовіт Ж.М. Поняття законодавчого процесу в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 2. С. 86-90.

Пустовіт Ж.М. Поняття, сутність та зміст функцій Верховної Ради України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 18-23.

Скрипнюк О. В., Теплюк М. О., Ющик О. І. Законодавчий процес і парламентська законодавча процедура в Україні (проблеми якості, рекомендації щодо вдосконалення в контексті європейської практики). Київ : Атіка-Н, 2010. 92 с.

Совгіря О. Взаємодія уряду та парламенту у законодавчому процесі (вітчизняний та зарубіжний досвід). *Вісник Львівського Університету*. Серія юридична. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2012. Вип. 56. С. 187-191.

Теплюк М. Деякі питання методології визначення поняття введення закону в дію. *Віче* : журн. Верхов. Ради України. 2012. № 7. С. 10-13.

Тополянська Т.О. Конституційно-процесуальні основи реалізації права законодавчої ініціативи: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 Конституційне право; муніципальне право. Київ : Б. в., 2009. 20 с.

Фрицький Ю.О. Правові засади реалізації законодавчої влади Верховною Радою України. *Публічне право*. 2011. № 4. С. 37-43.

Тема 24. ВИБОРЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ

П л а н

1. Поняття виборчої системи
2. Типи виборчих систем, їх елементи та характеристика
3. Особливості виборчих систем на різних типах виборів в Україні.
4. Тенденції розвитку виборчих систем в Україні.

Перше питання теми має бути присвячене аналізу різних підходів до визначення поняття «виборча система». У другому питанні варто розглянути типи виборчих систем, їх елементи (обов'язкові, факультативні), охарактеризувати мажоритарну, пропорційну та змішану виборчі системи, виявити їх переваги та недоліки.

Розкриваючи третє і четверте питання, необхідно показати особливості застосування різних типів виборчої системи при проведенні виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні, виявити тенденції розвитку виборчих систем.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Афанасьєва М.В. Виборча інженерія в Україні: монографія / Одеса : Юрид. л-ра, 2014. 384 с.

Бакумов О.С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Х. : Право, 2015. 248 с.

Барабаш Ю.Г. Окремі питання розгляду судами виборчих спорів. Юридичний аналіз. *Юридичний вісник України*. 2014. № 38. С. 2-5.

Батура С. В. Теоретико-правові засади виборчих систем України та Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 244 с.

Гербут І.А. Виборчі системи в аспекті інтересів опозиційних партій та репрезентативності парламенту в сучасній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і*

етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2015. №2(76). С. 252-266.

Дахова І.І., Тищенко О.С. Політико-правовий аналіз виборчих систем у контексті створення ефективної виборчої моделі. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету: серія: Право*. Т. 1. Вип. 55. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2019. С. 78-82.

Енніс Д., Ковриженко Д. Можливі наслідки впровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками на виборах народних депутатів України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 3. С. 58-65.

Ключковський Ю.Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія. К.: Час Друку, 2011. 132 с.

Ключковський Ю.Б. Чи є змішаною виборча система України? *Право України*. 2012. № 3/4. С. 418-424

Козюбра М.І. Виборча система України в контексті вимог верховенства права. *Право України*. 2013. № 5. С. 86-95.

Кравченко В.В., Янчук А.О. Моделювання виборчих систем на місцевих виборах: конституційно-правові аспекти. *Право України*. 2013. № 5. С. 182-190.

Марцеляк О. Конституційна реформа і модернізація виборчої системи України в контексті світового досвіду. *Віче : журн. Верхов. Ради України*. 2015. № 16. С. 8-12.

Мохончук Б.С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження / Б. С. Мохончук : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 304 с.

Мохончук Б.С. Виборча система як динамічний інститут демократії. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 82-89.

Мохончук Б.С. Голоси, кандидати та мандати як кількісні операнди виборчої системи. *Вісник Національної академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2016. 2016. №2 (85). С. 165-176.

Мохончук Б.С. Щодо змістовної характеристики виборчої системи. *Юридичний вісник*. 2015. № 4. С. 310-316.

Ставнійчук М.І. Вибори як ключовий інститут демократичного конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 5. С. 18-29.

Farrell D.M. Electoral Systems: A Comparative Introduction. 2nd Edition. Chippenham: Palgrave Macmillan, 2011. 279 p.

Shahandashti S.F. Electoral Systems Used around the World. Cornell University Library. 2016. URL: <https://arxiv.org/pdf/1605.01343.pdf>

Wallis W.D. The Mathematics of Elections and Voting. Springer International Publishing, 2014. 96 p.

Тема 25. ВИБОРЧЕ ПРАВО ПО ВИБОРАМ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

П л а н

1. Поняття виборчого права
2. Принципи виборчого права
3. Порядок висування та реєстрації кандидатів у народні депутати
4. Передвиборна агітація: поняття, форми і порядок проведення
5. Порядок голосування, підрахунку голосів виборців та встановлення результатів виборів народних депутатів України

Розкриваючи перше питання, слід звернути увагу на визначення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права, охарактеризувати ці категорії. У другому питанні необхідно проаналізувати принципи загального, рівного і прямого виборчого права, вільних та чесних виборів, таємного і особистого голосування, дослідити їх закріплення у законодавстві України та міжнародних актах.

У наступних питаннях потрібно приділити увагу характеристиці таких етапів виборчого процесу, як висування та реєстрація кандидатів у народні депутати України, проведення передвиборної агітації, голосування, підрахунок голосів виборців та встановлення результатів виборів народних депутатів, вказати на особливості кожного з етапів виборчого процесу в Україні.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Бакумов О.С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Х. : Право, 2015. 248 с.

Дахова І.І. Гарантії реалізації конституційного принципу рівного виборчого права. *Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики*: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 19-20 квітня 2012 р.). К., 2012. С. 203-205.

Дахова І.І. Конституційний принцип загального виборчого права. *Вісник Харківського університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». № 1082. Х., 2013. С. 69-73.

Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської Комісії : в 2 ч. / Ін-т виборчого права; За ред. Юрій Ключковський. Вид. 3-тє, випр. і допов. Київ : Логос, 2016. Ч. 1. 552 с.

Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської Комісії : в 2 ч. / Ін-т виборчого права; За ред. Юрій Ключковський. Вид. 3-тє, випр. і допов. Київ : Логос, 2016. Ч. 2. 471 с.

Ключковський Ю.Б. Принцип чесних виборів у виборчому праві України. *Право України*. 2013. № 5. С. 165-174.

Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.

Колісник В.П., Любченко П.М. Голосування та встановлення результатів виборів: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України* : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України. Х. : Право, 2014. №1(76). С. 93-102.

Летнянчин Л.І. Обмеження пасивного виборчого права: проблеми конституціоналізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків : Право, 2014. №3 (78). С. 105-115.

Мохончук Б.С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження / Б. С. Мохончук : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 304 с.

Мохончук Б.С. Голоси, кандидати та мандати як кількісні операнди виборчої системи. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків : Право. 2016. №2 (85). С. 165-176.

Мохончук Б.С., Чиріна В.Л. Питання реалізації активного виборчого права внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Форум права*. 2018. №2. С. 81-89.

Мохончук Б.С., Бінус А.К. Правове регулювання передвиборчої агітації в Україні: на межі вільних виборів, свободи вираження поглядів і правової визначеності (поняття, правовий режим, обмеження щодо місць, форм і засобів). *Публічне право*. № 4 (40). 2020. С. 14-31.

Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року. за ред. М. Цуркана Київ: "АК-Group", 2020. 147 с. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1590748254IFES-Ukraine-Overview-of-court-practices-on-election-dispute-resolution-v1-Ukr.pdf>

Павшук К.О. Демократичні засади конституційного ладу України: монографія. Х.: Юрайт, 2016. 200 с.

Панкевич І. Прямі вибори як принцип українського виборчого права. *Вісник Львівського Університету. Серія юридична*. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2013. Вип. 57. С. 169-178.

Позачергові вибори народних депутатів України 2019: посібник для суддів / за ред. М. Цуркана Київ, 2019 252 с. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1563186725IFES_15072019.pdf

Посібник з розслідування виборчих справ: Стандарти, техніки та ресурси для розслідування спорів, пов'язаних із виборами (STRIDE) / Чед Вікері та Кетрін Еллена / Пер з англ. І. Бабаніна. Київ: видання ТОВ Гнозіс; друк ТОВ АК Груп, 2021. 110 с. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/12/ifes-election-investigation-guidebook-ukr-web-v2-1.pdf>

Смокович М. Європейський суд з прав людини на захисті виборчих прав. *Вісник Вищого Адміністративного суду України*. 2015. № 1. С. 12-19.

Mokhonchuk B., Romaniuk P. Towards a Legal Framework That Protects Freedom of Expression in Electoral Processes. *Baltic*

Reznik O., Slinko T., Kravchuk M. et al. Use of Information and Communication Technologies in the Election Process: Ukrainian Realities and Foreign Experience. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory.* Vol. 24, Issue 1. 2021. P. 6.

Тема 26. РЕФЕРЕНДУМ У СИСТЕМІ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

П л а н

1. Референдум як форма безпосереднього народовладдя, його співвідношення з іншими формами народовладдя.
2. Поняття та види референдумів.
3. Загальна характеристика етапів референдарного процесу в Україні.
4. Юридичні наслідки проведення референдумів.

Розкриваючи перше питання, необхідно розглянути форми безпосереднього народовладдя в Україні, визначити місце і значення референдуму в їх системі. У другому питанні слід дати визначення референдуму, здійснити класифікацію референдумів за різними ознаками, охарактеризувати кожен з видів референдумів, використовуючи норми українського законодавства. У цьому питанні також слід розкрити питання предмету референдуму.

Третє питання має бути присвячене характеристиці етапів референдарного процесу, особливу увагу слід приділити процедурі підготовки та проведення референдуму за народною ініціативою. Наприкінці необхідно проаналізувати юридичні наслідки проведення референдумів.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Барабаш Ю. Г. Вопросы непосредственной демократии в теории и практике конституционного права Украины. *Ежегодник*

українського права. 2013. № 5: сб. науч. тр. / Нац. акад. правов. наук України. Х. : Право, 2013. С. 125-143.

Барабаш Ю.Г. Демократія в системі цінностей конституційного ладу (за матеріалами практики Конституційного Суду України). *Вісник Конституційного Суду України*. 2009. № 5. С. 89-97.

Барабаш Ю. Г. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки). *Право України*. 2014. № 7. С. 137-145.

Барабаш Ю.Г. Питання демократії в правових позиціях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України: загальнодержавне періодичне видання*. 2011. № 4/5. С. 82-87.

Барабаш Ю. Г. Питання додержання Конституції при ініціюванні та проведенні всеукраїнських референдумів. *Вибори та демократія*. 2009. № 3. С. 10-16.

Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Х. : Право, 2015. 248 с.

Висновок щодо Закону України «Про всеукраїнський референдум» (CDL-AD(2013)017), прийнятий Радою з демократичних виборів на її 45 засіданні (Венеція, 13 червня 2013 р.) та Венеціанською комісією на її 95 Пленарній сесії (Венеція, 14-15 червня 2013 р.). *Референдум: досвід України та європейські стандарти*. USAID, Центр політико-правових реформ [та ін.]. Київ, 2016. С. 51–64. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/referendum-70174013>

Воднік В.Д. Роль референдумів у здійсненні влади. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Політологія : сб. наук. пр. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. №2 (45). - С. 154-166.

Громадянська мережа «ОПОРА» Всеукраїнський референдум: що це, навіщо і як організувати. URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/referendum/22787-vseukrayinskii-referendum-shcho-tse-navishcho-i-iaak-organizuvati>

Громадянська мережа «ОПОРА» Російські «псевдореферендуми» на окупованих територіях: чому вони

нікчемні? URL: <https://www.oporaua.org/news/viyna/24246-rosiiski-psevodoreferendumi-na-okupovanikh-teritoriiakh-chomu-voni-nikchemni?fs=e&s=cl>

Громадянська мережа «ОПОРА» Що потрібно знати про всеукраїнський референдум щодо зміни території? URL: <https://oporaua.org/news/viyna/24318-shcho-potribno-znati-pro-vseukrayinskii-referendum-shchodo-zmini-teritoriyi>

Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії ; пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. 3-є вид., випр. і доповн.: у 2-х част. Київ: Логос, 2016. Ч. 1. 552 с.

Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії ; пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. 3-є вид., випр. і доповн.: у 2-х част. Київ: Логос, 2016. Ч. 2. 472 с.

Керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні CDL-INF (2001), прийняті Венеціанською комісією на її 47 Пленарній сесії (Венеція, 6-7 липня 2001 року). *Референдум: досвід України та європейські стандарти*. USAID, Центр політико-правових реформ [та ін.]. Київ, 2016. С. 19–26. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/referendum-70174013>

Кодекс належної практики щодо референдумів (CDL-AD (2007) 008rev), прийнятий Радою з демократичних виборів на її 19 засіданні (Венеція, 16 грудня 2006 року) та Венеціанською Комісією на її 70 Пленарній сесії (Венеція, 16-17 березня 2007 року). *Референдум: досвід України та європейські стандарти*. USAID, Центр політико-правових реформ [та ін.]. Київ, 2016. С. 27–50. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/referendum-70174013>

Ключковський Ю. Б. Референдум у системі державного режиму представницької демократії. *Право України*. 2019. № 10. С. 95-112.

Куян І. Народовладдя через всеукраїнський референдум: сучасний стан і перспективи розвитку національної юридичної доктрини. *Право України*. 2020. № 8. С. 14-17.

Максакова Р. Право громадян брати участь у виборах та референдумах в Україні: проблеми реалізації. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2013. № 1. С. 43-48.

Мельниченко В. Правове регулювання всеукраїнського референдуму за народною ініціативою і розвиток народовладдя. *Право України*. 2019. № 10. С. 113-129.

Мережко О. Міжнародно-правові аспекти принципу народовладдя. *Право України*. 2019. № 11. С. 144-152.

Оніщук М. В. Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики: монографія. Нац. акад. наук України, Київ. ун-т права. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. 447 с.

Павшук К.О. Демократичні засади конституційного ладу України: монографія. Х.: Юрайт, 2016. 200 с.

Павшук К.О. До проблеми проведення конституційного і законодавчого референдумів в Україні. *Проблеми законності: зб. наук. пр.* М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого", 2013. Вип. 124. С. 204 - 212.

Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України. Навч. посібник. К.: Вид-во «Ліра-К», 2006. 366 с.

Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 року № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>

Референдуми в Європейському Союзі / За ред. Д.С. Ковриженка. К.: ФАДА, ЛТД, 2007. 186 с. URL: <http://www.wcenter.org.ua/files/referendumi.pdf>

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00#Text>

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 р. (справа про здійснення влади народом). Офіц. вісн. України. 2005. № 41. Ст. 2605.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 р. (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі). Офіц. вісн. України. 2008. № 32. Ст. 1056.

Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2008 від 15.10.2008 р. (справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою). Офіц. вісн. України. 2008. № 80. Ст. 2701.

Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про всеукраїнський референдум“ від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text>

Стефанчук, Р. О., Федоренко, В. Л., & Янчук, А. О. (2023). Фейкові референдуми і спотворене народовладдя – інструменти військової агресії проти України і західної демократії. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, (4(22), 11-39. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4\(22\)-11-39](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4(22)-11-39)

Терміновий спільний висновок щодо законопроекту № 3612 «Про народовладдя через всеукраїнський референдум», видано відповідно до статті 14а Регламенту Венеційської комісії. URL: <http://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42356.pdf>

Шаповал В.М. Референдум: Україна та міжнародний досвід. *Референдум: досвід України та європейські стандарти*. USAID, Центр політико-правових реформ [та ін.]. Київ, 2016. С. 5–18. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/referendum-70174013>

Urgent Joint Opinion of the Venice Commission and the OSCE/ODIHR on the draft law on local referendum (CDL-PI(2022)001-e). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2022\)001-e#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2022)001-e#)

Тема 27. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК ОРГАН КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

П л а н

1. Конституційний контроль: поняття та види.
2. Конституційний Суд України в системі вищих органів державної влади.
3. Функції та повноваження Конституційного Суду України.
4. Проблеми розмежування конституційної та адміністративної юрисдикцій.

У роботі необхідно визначитись із поняттям та особливостями конституційного контролю, охарактеризувати його форми, вказати, які форми конституційного контролю існують в Україні.

Розкриваючи друге питання слід показати місце Конституційного Суду України в системі вищих органів державної влади, враховуючи зміни до Конституції України у 2016 році в частині правосуддя

У третьому питанні треба розкрити функції та повноваження Конституційного Суду України, особливості його юрисдикції.

Четверте питання розраховане на розуміння проблематики розмежування юрисдикцій при вирішенні публічно-правових спорів.

Н о р м а т и в н і а к т и т а л і т е р а т у р а

Барабаш Ю. Г. Конституційний Суд versus адміністративні суди?: роздуми з приводу статті В. М. Кампо *Юрид. вісн. України*. 2009. № 38. С. 12.

Баулін Ю. Новий конституційний формат діяльності Конституційного Суду України: конституційна скарга. *Право України*. 2016. № 7. С. 19-23.

Івановська А. М. Конституційний контроль: теорія та практика реалізації: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 558 с.

Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваїте, 2021. 528 с.

Конституційне право України : підручник / [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.] ; за заг ред. Т. М. Слінько. – Харків: Право, 2020. – 592 с.

Кириченко Ю. Новий закон про Конституційний Суд: переваги і недоліки. *Юридичний вісник України*. 2017. № 29(21-27 липня). С. 5.

Кузьменко О.В., Берченко Г.В. Статус Конституційного Суду України як судового органу влади. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 6-10.

Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*: зб. наук. пр. / редкол.: О. В. Петришин та ін.: – Х.: Право, 2016. – № 3 (86). – С. 194-203.

Летнянчин Л. І. До проблеми розмежування юрисдикцій судів при вирішенні публічно-правових спорів / Матеріали круглого столу «Український конституціоналізм у сучасному вимірі». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Національна академія правових наук України, Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава мудрого – Х.: ФОП Бровін О. В., 2019. – 79-82.

Летнянчин Л. І. Конституційний Суд України у пореформений період: суд чи орган конституційного контролю? *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. Матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 21 жовтня 2022 р.). Чернівці: 2022. С. 203-212.

Пропозиції професора Володимира Буткевича до проекту Конституції України щодо конституційного правосуддя. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 1. С. 73-76

Речицький В.В. Чи можна довіряти конституційним суддям? *Принципи сучасного конституціоналізму та Основний Закон України. ІХ Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомлень Міжнар. наук. конф. (4-5 лист. 2016 р.) / гол. редкол. А. П. Гетьман ; редкол. Ю. Г. Барабаш [та ін.]. Харків : Права людини, 2016. С. 229-235.

Різник С. Конституційність нормативних актів. Сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні. – Львів, 2020. – 542 с.

Рішення Конституційного Суду України від 2 грудня 2019 року № 11-р/2019 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 1-2. С.9-18.

Селіванов А.О. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): монографія. Київ: Парлам. вид-во, 2018. 184 с.

Слінько Т.М. Ткаченко Є. В. Право конституційної держави і критерій конституційності актів державних органів // Право у сучасному політичному житті України. Наукове видання / Керівник авторського колективу А. О. Селіванов. К. : Логос, 2020.

Сліденко І.Д.. Конституційний контроль з позицій універсализму. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. №3. С. 65-70.

Стрижак А. Конституційний Суд України як інститут забезпечення та захисту конституційної законності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С. 102-110.

Шаптала Н. Конституційний судовий контроль: історичні передумови, філософсько-правові та процесуально-методологічні засади. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 3. С. 208-219.

Тема 28. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

П л а н

1. Поняття територіального устрою, його відмінність від державного устрою
2. Засади територіального устрою України
3. Поняття та система адміністративно-територіального устрою України

4. Порядок вирішення питань щодо зміни територіального устрою, перспективи реформування Конституції України з питань децентралізації

При розгляді першого питання необхідно розкрити зміст таких понять, як «територіальний устрій», «державний устрій», показати, в чому полягає відмінність між цими категоріями.

Розкриваючи друге питання, слід вказати конституційні принципи, на яких будується територіальний устрій в Україні, надати їх характеристику.

У третьому питанні слід надати визначення адміністративно-територіального устрою, розкрити систему адміністративно-територіального устрою України, коротко охарактеризувати адміністративно-територіальні одиниці.

Четверте питання необхідно присвятити дослідженню порядку вирішення питань, що стосуються зміни територіального устрою України. При цьому слід проаналізувати проект Закону «Про внесення змін до Конституції України» (щодо децентралізації влади).

Нормативні акти та література

Батанов О. В. Унітаризм як політичний та правовий феномен: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса*, Сер.: Політичні науки. 2019. № 4 С. 20-25.

Веніславський Ф. В. Принцип унітаризму. *Конституційне право України* : підручник / [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.] ; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків : Право, 2020. 592 с.

Гречко О. А. Принципи територіального устрою України: конституційно-правовий аспект. дис... канд. юрид. наук. Нац. юрид. ун-т. ім. Ярослава Мудрого, Харків. 2018. 228 с.

Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. К., Москаленко О. М., 2012. 212 с.

Колісник В.П. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання державно-територіального устрою України. *Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку*. Х. : Право. 2009. С. 78-83.

Колісник В. Перспективи удосконалення державно-територіального устрою України: відновлення унітаризму чи перехід до федералізму. *Права людини*. 2014. № 10. С. 6-9

Курцев О. Ю. Унітаризм як принцип конституційного ладу України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 - Конституційне право; муніципальне право ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2020. 222 с.

Кушніренко О. Унітаризм як базова цінність конституційного ладу України. *Віче*. 2012. № 2. С. 17-20.

Магновський І. Конституційні принципи територіального устрою України. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2014. № 1. С. 46-51

Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.

Приходько Х. В. Актуальні проблеми державного устрою України. *Право України*. 2014. № 9. С. 64-73.

Реформування адміністративно-територіального устрою: український та зарубіжний досвід: Монографія / Кресіна І. О., Береза А. В., Вітман К. М., Дівак В. В., Їжа М. М. та ін. / За ред. І. О. Кресіної. К., Логос, 2011. 400 с.

Речицький В.В. Конституційне АБВ. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2016. 408 с.

Сучасний унітаризм: доктрина і практика : [до 30-річчя незалежності України] : монографія / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Ю. С. Шемшученко, О. В. Скрипнюк, О. В. Батанов [та ін.]; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юридична думка, 2021. 516 с.

Федоренко В.Л. Основи конституційно-правового статусу столиці України – міста-героя Києва. *Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України*: Зб.

наук. праць / В.Л. Федоренко; за ред. і з передмов. академ. О.В. Скрипнюка. – К.: Видавництво Ліра-К, 2013. 190 с.

Федоренко В. Л. Система адміністративно-територіального устрою України: проблеми конституційної теорії та практики. *Право України*. 2014. № 9. С. 94-106

Шевченко А. Є. Унітарна форма територіального устрою України та окремих країн Європи (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Київ: МП "Леся", 2013. 248 с.

Тема 29. ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

П л а н

1. Поняття суверенітету і територіальної цілісності держави
2. Зовнішні та внутрішні загрози суверенітету та територіальній цілісності України
3. Суб'єкти захисту суверенітету і територіальної цілісності України
4. Проблеми захисту суверенітету і територіальної цілісності України в сучасних умовах

Розкриваючи тему, необхідно дати поняття суверенітету, в першу чергу державного, та розкрити сутність територіальної цілісності держави. У другому питанні слід показати загрози суверенітету та територіальної цілісності України, як внутрішні (корупція, сепаратизм, нереформована економіка тощо), так і зовнішні (відкрите втручання іноземних держав у внутрішні справи України, збройна агресія проти України тощо).

При розгляді третього питання необхідно назвати та показати роль і значення тих суб'єктів, які захищають і охороняють суверенітет і територіальну цілісність України (Збройні Сили України, СБУ, Президент України, КМУ та інші).

Завершуючи роботу, потрібно назвати і проаналізувати ті виклики суверенітету і територіальній цілісності України, які на

сьогодні мають місце в Україні (наприклад, необхідність зміцнювати Збройні Сили України, посилювати міжнародний тиск на державу-агресора, необхідність якнайшвидшого проведення реформ в Україні тощо).

Нормативні акти та література

Андрієнко О. Окремі міжнародно-правові аспекти застосування державами сили в односторонньому порядку з метою захисту прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. Vol. 1. URL: http://vjhr.sk/archive/2018_1/part_1/1.pdf.

Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 371 с.

Великоречанін П. О. Правове регулювання множинного громадянства: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 179 с.

Гольцов А. Стратегія і цілі російської інтервенції на Донбасі. *Національна безпека і оборона*. 2019. № 1/2. С. 165–167.

Гребенюк В. М. Спроба анексії Російською Федерацією Криму: хронологія підготовки та реалізації. *Невідкладні заходи з протидії російській агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти: матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 верес. 2018 р.)*. / Представництво Президента України в АРК. Київ Одеса: Фенікс, 2018. С. 42–47.

Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія. Х. : Право, 2013. 336 с.

Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2017. 52 с.

Жалімас Д. Російське виправдання анексії Криму та нацистська пропаганда: велика схожість і незначні відмінності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2. С. 223-240.

Євроатлантичний вектор України : нац. доп. / [редкол.: С. І. Пирожков, І. О. Кресіна, А. І. Кудряченко та ін.]. Київ : Нац. акад. наук України, 2019. 328 с.

Кінаш Н. Б. Міжнародно-правові акти про принципи громадянства та їх дія на тимчасово окупованій території

України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 393–404.

Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: монографія. Харків : Фактор, 2014. 216 с.

Ковтун В. І. Гарантування суверенітету органами конституційної юрисдикції європейських країн. *Форум права*. Х., 2015. № 3. С. 113-118.

Ковтун В. І. Питання конституційного забезпечення міждержавної інтеграційної політики в Україні. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 26 жовтня 2018 р.* Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 148-152.

Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: монографія. К. : ВЦ "Академія", 2013. 560 с.

Нестерович В. Ф. Верховенство права та забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях України. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Т. 200. С. 85–92.

Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

Марусяк О. В. Анексія Криму Російською Федерацією як злочин агресії проти України: міжнародно-правові аспекти: монографія. Чернівці: Місто, 2016. 220 с.

Тема 30. ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

П л а н

1. Конституційно-правова характеристика державного суверенітету
2. Юридичні гарантії державного суверенітету України

3. Конституційно-правова регламентація військових гарантій державного суверенітету України
4. Засади економічних гарантій державного суверенітету України
5. Дипломатичні (міжнародно-правові) гарантії державного суверенітету України

При розкритті першого питання необхідно дати конституційно-правову характеристику суверенітету України. Надати визначення державного суверенітету, навести його ознаки та розкрити правову природу.

В другому питанні з'ясувати сутність юридичних гарантій державного суверенітету. Зазначити наявність в Україні власної Конституції та системи законодавства, власної системи органів державної влади. Розкрити нормативно-правовий та інституційно-правовий аспекти юридичних гарантій.

В третьому питанні розкрити стан військових гарантій державного суверенітету України. Зазначити наявність в Україні власних Збройних Сил та означити їх конституційно-правову регламентацію.

В четвертому питанні проаналізувати економічні чинники, які безпосередньо сприяють реалізації верховенства державної влади. Визначити конституційно-правові механізми гарантування економічної системи.

Розглядаючи п'яте питання, необхідно надати конституційно-правову регламентацію дипломатичних гарантій державного суверенітету України. Зазначити визнання України іншими державами як суверенної держави, наявність дипломатичних зносин з іншими державами світу. Визначити оптимальні способи узгодження національних (конституційних) вимог з дипломатичними (міжнародно-правовими) гарантіями державного суверенітету.

Нормативні акти та література

Блага А. Б. Жеркви збройного конфлікту в Україні: проблеми компенсації та відшкодування за спричинені збитки /

А. Б. Блага, О. А. Мартиненко. *Право і суспільство*. 2019. № 3, ч. 2. С. 135-143.

Боднар В., Мартиненко О. Міжнародний досвід та національні механізми відшкодування збитків жертвам конфлікту в Україні. Київ, 2019. 18 с.

Євроатлантичний вектор України : нац. доп. / [редкол.: С. І. Пирожков, І. О. Кресіна, А. І. Кудряченко та ін.]. Київ : Нац. акад. наук України, 2019. 328 с.

Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: монографія. Х.: Фактор, 2014. 216 с.

Ковтун В. І. Окремі питання державного суверенітету в аспекті посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів. *Форум права*. 2013. № 3. С. 81-104.

Ковтун В. І. «Європейське застереження» як гарантія державного суверенітету держав-членів ЄС. *Журнал східноєвропейського права*. К., 2015. № 20. С. 40-46.

Кресін О. В., Стойко О. М., Кресіна І. О. Відродження постконфліктних територій: світовий досвід і Україна К.: Норма права, 2021. 148 с

Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: монографія. К. : ВЦ "Академія", 2013. 560 с.

Міжнародно-правові аспекти відновлення територіальної цілісності України. *Право України*. 2020. № 12 (Тематичний випуск).

Міжнародне право в умовах міжнародного збройного конфлікту та окупації. *Право України*. 2020. № 11 (Тематичний випуск).

Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

Савчин М. В. Порівняльне конституційне право. Київ: ВАІТЕ, 2020. 462 с.

Стрельцов Є. Л. Державний суверенітет і суверенітет особистості: проблеми взаємовідносин. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики*

Європейського Суду з прав людини: матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20–21 верес. 2013 р.) / за ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2013. С. 48–60.

Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с.

Щербанюк О. В. Проблема досягнення реальних умов здійснення суверенної волі народу: конституційно-правовий аспект. *Право і суспільство. Науковий журнал*. 2015. № 3. С. 37-41.

Щербанюк О. В. Принцип народного суверенітету у формуванні зовнішньої політики в умовах конституційної модернізації та інтеграції України в ЄС. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 3. С. 112-115.

Щербанюк О. В. Забезпечення народного суверенітету в умовах європейської інтеграції України (конституційно-правовий аспект). *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 660: Правознавство*. Чернівці: ЧНУ, 2013. С. 38-43.

Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики: монографія. Харків: Право, 2018. 680 с.

Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія. Харків : Право, 2013. 760 с.

З М І С Т

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	4
Критерії оцінювання курсової роботи з дисципліни «Конституційне право України»	6
ЗРАЗОК ТИТУЛЬНОГО АРКУШУ КУРСОВОЇ РОБОТИ Додаток до Положення про курсові роботи в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого	12
Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	13
Тема 2. СУБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН	16
Тема 3. ДЖЕРЕЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	18
Тема 4. ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ, ЇЇ ЮРИДИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ	22
Тема 5. ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ ТА ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	26
Тема 6. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСОБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ З БОКУ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ	30
Тема 7. ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	33
Тема 8. НАРОДОВЛАДДЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ	36
Тема 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	40
Тема 10. ВЗАЄМОДІЯ ГЛОК ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ	43
Тема 11. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ	47
Тема 12. СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	49
Тема 13. ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	52
Тема 14. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ	55
Тема 15. ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЯК ЕЛЕМЕНТ	58

	КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ ..	
Тема 16.	КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ	60
Тема 17.	ПОНЯТТЯ І ПРИНЦИПИ ГРОМАДЯНСТВА	63
Тема 18.	ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА КОРІННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ	68
Тема 19.	ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СВОБОДУ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	71
Тема 20.	КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ	74
Тема 21.	ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	78
Тема 22.	КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ	80
Тема 23.	КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ	83
Тема 24.	ВИБОРЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ	87
Тема 25.	ВИБОРЧЕ ПРАВО ПО ВИБОРАМ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	89
Тема 26.	РЕФЕРЕНДУМ У СИСТЕМІ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ	92
Тема 27.	КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК ОРГАН КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ	97
Тема 28.	КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ	100
Тема 29.	ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ	102
Тема 30.	ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ ..	105

Навчальне видання

Електронне видання

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ
ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ЇХ НАПИСАННЯ
з навчальної дисципліни**

«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

для студентів II курсу денної форми навчання
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»

У к л а д а ч і Слінько Тетяна Миколаївна
 Байрачна Лариса Кімівна
 Дахова Ірина Іванівна
 Ковтун Віталій Іванович
 Летнянчин Любомир Іванович
 Мохончук Богдан Сергійович
 Романюк Павло Віталійович
 Ткаченко Євген Володимирович

Відповідальна за випуск *Тетяна Слінько*

Редактор *Людмила Русанова*
Комп'ютерна верстка *Юлія Бойко*

План 2023